

Zbierka súdnych rozhodnutí

NÁVRHY GENERÁLNEHO ADVOKÁTA
EVGENI TANČEV
prednesené 9. novembra 2017¹

Vec C-414/16

**Vera Egenberger
proti
Evangelisches Werk für Diakonie und Entwicklung e.V.**

[návrh na začatie prejudiciálneho konania, ktorý podal Bundesarbeitsgericht (Spolkový pracovný súd, Nemecko)]

„Rovnaké zaobchádzanie v zamestnávaní – Článok 4 ods. 2 smernice 2000/78/ES – Základné, oprávnené a odôvodnené požiadavky povolania v prípade organizácií, ktorých duch je založený na náboženstve alebo viere – Rozdielne zaobchádzanie z dôvodu náboženstva v prípade zamestnávania v pomocnej organizácii cirkvi – Článok 17 ZFEÚ – Právo cirkvi na sebaurčenie – Obmedzené súdne preskúmanie na základe ústavnoprávneho ‚vlastného ponímania‘ náboženských spolkov v členskom štáte – Prednosť, jednotnosť a účinnosť práva Únie o rovnakom zaobchádzaní – Článok 52 ods. 3 a článok 53 Charty základných práv Európskej únie – Zabezpečenie rovnováhy medzi konkurujúcimi právami – Horizontálne účinky Charty“

Obsah

I. Úvod	2
II. Právny rámec	4
A. Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd	4
B. Zmluva o Európskej únii.....	4
C. Zmluva o fungovaní Európskej únie	4
D. Charta základných práv Európskej únie.....	5
E. Smernica 2000/78	5
F. Nemecké právo	6
III. Skutkový stav v konaní vo veci samej a prejudiciálne otázky	7

¹ Jazyk prednesu: angličtina.

IV. Návrh na začatie prejudiciálneho konania	8
V. Posúdenie	9
A. Prehľad	9
B. Úvodné poznámky	12
1. Činnosti náboženských organizácií a oblasť uplatnenia práva Únie	12
2. Pravidlá uplatnenia Charty a konanie vo veci samej	13
3. Súdne preskúmanie pracovnoprávných vzťahov a náboženských organizácií v Nemecku	15
C. O prvej otázke	16
1. Obmedzenia súdneho preskúmania náboženských organizácií vystupujúcich ako zamestnávateľia podľa judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva	17
2. Článok 4 ods. 2 smernice 2000/78	18
a) Úvodné poznámky	18
b) Podporuje článok 4 ods. 2 smernice 2000/78 ústavnoprávne obmedzenie súdneho preskúmania v členskom štáte?	19
1) Znenie	19
2) Kontext a cieľ	20
3) Pôvod	20
3. Článok 17 ZFEÚ	21
4. Záver k prvej otázke	24
D. O tretej otázke	25
E. O druhej otázke	29
F. Záverečné poznámky	30
VI. Odpovede na prejudiciálne otázky	31

I. Úvod

1. Vera Egenbergerová sa po prečítaní inzerátu uverejneného v novembri 2012 neúspešne uchádzala o pracovné miesto na dobu určitú v trvaní 18 mesiacov v náboženskom združení Evangelisches Werk für Diakonie und Entwicklung e.V. (ďalej len „žalovaný“). Predmetom činnosti združenia sú výlučne dobročinné, dobrovoľnícke a náboženské ciele, spravuje sa súkromným právom a je pomocnou organizáciou Evangelische Kirche in Deutschland (Evanjelická cirkev v Nemecku). Ponúkané pracovné miesto spočívalo vo vypracovaní správy o tom, ako Nemecko dodržiava Medzinárodný dohovor OSN

o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie (ďalej len „správa o rasovej diskriminácii“). Vera Egenbergerová (ďalej len „žalobkyňa“) mala dlhoročnú skúsenosť v tejto oblasti a bola autorkou mnohých relevantných publikácií.²

2. Žalobkyňa tvrdí, že pracovné miesto nezískala z dôvodu, že je bez vierovyznania, a že došlo k porušeniu jej práva na slobodu náboženského vyznania, tak ako to vyplýva z článku 10 Charty základných práv Európskej únie (ďalej len „Charta“), a že bola diskriminovaná na základe viery v rozpore s článkom 21 Charty a článkami 1 a 2 smernice Rady 2000/78/ES z 27. novembra 2000, ktorá ustanovuje všeobecný rámec pre rovnaké zaobchádzanie v zamestnaní a povolani (ďalej len „smernica 2000/78“).³

3. Vzhľadom na to, že tvrdenie žalovaného je založené na článku 4 ods. 2 smernice 2000/78, podstata sporu v prejednávanej veci spočíva v rozdielnom zaobchádzaní na základe viery, v súvislosti s výkonom „pracovných činností v cirkvách alebo v iných verejných alebo súkromných organizáciách, ktorých duch je založený na náboženstve alebo viere“ podľa uvedeného ustanovenia. Ide súčasne o prvý prípad, keď je Súdny dvor vyzvaný, aby poskytol výklad článku 4 ods. 2 smernice 2000/78,⁴ pričom tu vznikajú zložité otázky týkajúce sa vzájomného pôsobenia uvedeného ustanovenia a rôznych ustanovení Charty, vrátane článku 22, ktorý stanovuje, že „Únia rešpektuje kultúrnu, náboženskú a jazykovú rozmanitosť“, spoločne s článkom 17 ZFEÚ, ktorý chráni „postavenie“, ktoré majú cirkvi a náboženské združenia alebo spoločenstvá, a filozofické a nekonfesné organizácie podľa vnútroštátneho práva.⁵

4. Navyše cirkevné inštitúcie sú v Nemecku druhým najväčším zamestnávateľom a v niektorých regiónoch a odvetviach práce majú dokonca takmer monopolné postavenie.⁶ Nie je teda možné dostatočne zdôrazniť citlivosť zabezpečenia rovnováhy ochrany práva náboženských organizácií v Európskej únii na autonómiu a sebaurčenie⁷ (pričom pokiaľ ide o odôvodnenie rozdielneho zaobchádzania v prejednávanej veci, práve toto je základom argumentácie žalovaného) vo vzťahu k potrebe účinného uplatňovania zákazu diskriminácie, pokiaľ ide o náboženstvo a vieru na etnicky a nábožensky rozmanitom trhu práce Európskej únie, pričom rovnaký prístup k zamestnaniu a možnosť odborného rastu majú pre každého jednotlivca zásadný význam, nielen ako spôsob získania obživy, ale aj ako dôležitý spôsob sebarealizácie a realizácie vlastného potenciálu.⁸

2 Pozri písomné pripomienky žalobkyne.

3 Ú. v. ES L 303, 2000, s. 16; Mim. vyd. 05/004, s. 79. Konanie vo veci samej sa týka „podmien[ok] prístupu k zamestnaniu... vrátane kritérií výberu a podmienok náboru“ podľa článku 3 ods. 1 písm. a) smernice 2000/78.

4 Súdny dvor mal príležitosť poskytnúť výklad článku 4 ods. 1 smernice 2000/78 v rozsudku zo 14. marca 2017, Bougnaoui a ADDH (C-188/15, EU:C:2017:204); z 13. novembra 2014, Vital Pérez (C-416/13, EU:C:2014:2371); z 13. septembra 2011, Prigge a i. (C-447/09, EU:C:2011:573); z 12. januára 2010, Wolf (C-229/08, EU:C:2010:3), a z 15. novembra 2016, Sorondo (C-258/15, EU:C:2016:873).

5 ROBBERS, G.: *Religion and Law in Germany*. Druhé vydanie, Wolters Kluwer, 2013; ZUCCA, L., UNGUREANU, C.: *Law, State and Religion in the New Europe*. Cambridge University Press, 2012; DOE, N.: *Law and Religion in Europe: a Comparative Introduction*. Oxford University Press, 2011; McCREA, R.: *Religion and the Public Order of the European Union*. Oxford University Press, 2010; LUSTEAN, L.N., MADELEY, J.T.S. (eds): *Religion, Politics and Law in the European Union*. Routledge, 2010; de CHARENTENAY, P.: „Les relations entre l'Union européenne et les religions“. In: *Revue du Marché commun et de l'Union européenne*, 465 (2003), s. 904; MASSIGNON, B.: „Les relations entre les institutions religieuses et l'Union européenne: un laboratoire de gestion et de la pluralité religieuses et philosophique?“ In: ARMOGATHE, J.-R., a WILLAIME, J.-P. (eds): *Les mutations contemporaines du religieux*. Brepols, 2003, s. 25.

6 Paralelná správa k 19. – 22. správe predloženej Spolkovou republikou Nemecko Výboru OSN pre odstránenie všetkých foriem rasovej diskriminácie (2015), s. 42. Správa je dostupná na adrese http://www.institut-fuer-menschenrechte.de/fileadmin/user_upload/PDF-Dateien/Pakte_Konventionen/ICERD/icerd_state_report_germany_19-22_2013_parallel_FMR_Diakonie_2015_en.pdf. Podľa spisu vo veci je táto správa uverejnená žalovanou.

7 V Nemecku sa právo na sebaurčenie vzťahuje na náboženské spoločenstvá a ich pridružené inštitúcie. Pozri BVerfG z 22. októbra 2014, bod 91, 2 BvR 661/12.

8 Pozri návrhy, ktoré predniesla generálna advokátka Sharpston vo veci Bougnaoui a ADDH (C-188/15, EU:C:2016:553, bod 71), kde sa cituje bod 11 návrhov, ktoré predniesol generálny advokát Poiares Maduro vo veci Coleman (C-303/06, EU:C:2008:61). Pozri tiež odôvodnenie 9 smernice 2000/78.

II. Právny rámec

A. Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd

5. Článok 9 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej len „EDLP“) stanovuje:

„1. Každý má právo na slobodu myslenia, svedomia a náboženstva; toto právo zahŕňa slobodu zmeniť náboženstvo alebo vieru, ako aj slobodu prejavovať náboženstvo alebo vieru sám alebo spoločne s inými, verejne alebo súkromne, bohoslužbou, vyučovaním, náboženskými úkonmi a zachovávaním obradov.“

2. Sloboda prejavovať náboženstvo alebo vieru môže podliehať len takým obmedzeniam, ktoré sú stanovené zákonom, a ktoré sú nevyhnutné v demokratickej spoločnosti v záujme verejnej bezpečnosti, ochrany verejného poriadku, zdravia alebo morálky alebo na ochranu práv a slobôd iných.“

B. Zmluva o Európskej únii

6. Článok 4 ods. 2 ZEÚ stanovuje:

„Únia rešpektuje rovnosť členských štátov pred zmluvami, ako aj ich národnú identitu, obsiahnutú v ich základných politických a ústavných systémoch vrátane regionálnych a miestnych samospráv. Rešpektuje ich základné štátne funkcie, najmä zabezpečovanie územnej celistvosti štátu, udržiavanie verejného poriadku a zabezpečovanie národnej bezpečnosti. Predovšetkým národná bezpečnosť ostáva vo výlučnej zodpovednosti každého členského štátu.“

C. Zmluva o fungovaní Európskej únie

7. Článok 10 ZFEÚ stanovuje:

„Pri vymedzovaní a uskutočňovaní svojich politík a činností sa Únia zameriava na boj proti diskriminácii z dôvodu pohlavia, rasy alebo etnického pôvodu, náboženstva alebo viery, zdravotného postihnutia, veku alebo sexuálnej orientácie.“

8. Článok 17 ZFEÚ stanovuje:

„1. Únia rešpektuje a nezasahuje do postavenia, ktoré majú cirkvi a náboženské združenia alebo spoločenstvá v členských štátoch podľa vnútroštátneho práva.“

2. Únia rovnako rešpektuje postavenie, ktoré majú filozofické a nekonfesné organizácie podľa vnútroštátneho práva.“

3. Uznávajúc ich identitu a ich osobitný prínos, udržiava Únia s týmito cirkvami a organizáciami otvorený, transparentný a pravidelný dialóg.“

D. Charta základných práv Európskej únie

9. Článok 10 Charty má názov „Sloboda myslenia, svedomia a náboženského vyznania“. Článok 10 ods. 1 stanovuje:

„Každý má právo na slobodu myslenia, svedomia a náboženského vyznania. Toto právo zahŕňa slobodu zmeniť svoje náboženské vyznanie alebo vieru, ako aj slobodu prejavovať svoje náboženské vyznanie alebo vieru sám alebo spoločne s inými, či už verejne alebo súkromne, bohoslužbou, vyučovaním, vykonávaním úkonov a zachovávaním obradov.“

10. Článok 22 Charty, ktorý má názov „Kultúrna, náboženská a jazyková rozmanitosť“, stanovuje:

„Únia rešpektuje kultúrnu, náboženskú a jazykovú rozmanitosť.“

11. Článok 52 ods. 3 Charty stanovuje:

„V rozsahu, v akom táto charta obsahuje práva, ktoré zodpovedajú právam zaručeným v Európskom dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd, zmysel a rozsah týchto práv je rovnaký ako zmysel a rozsah práv ustanovených v uvedenom dohovore. Toto ustanovenie nebráni tomu, aby právo Únie priznávalo širší rozsah ochrany týchto práv.“

12. Článok 53 Charty, ktorý má názov „Úroveň ochrany“, stanovuje:

„Žiadne ustanovenie tejto charty sa nesmie vykladať tak, že obmedzuje alebo poškodzuje ľudské práva a základné slobody uznané v rámci príslušného rozsahu ich pôsobnosti, právom Únie... a... Európskym dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ako aj ústavami členských štátov.“

E. Smernica 2000/78

13. Odôvodnenie 24 smernice 2000/78 stanovuje:

„Európska únia vo svojom vyhlásení č. 11 o právnom postavení cirkví a nekonfesných organizácií, ktoré je prílohou Záverečného aktu Amsterdamskej zmluvy, výslovne uznala, že rešpektuje a nepredpisuje právne postavenie cirkví a náboženských združení alebo spoločenstiev upravené vnútroštátnymi právnymi predpismi členských štátov a že rovnako rešpektuje postavenie filozofických a nekonfesných organizácií. Preto si členské štáty môžu naďalej zachovať alebo ustanoviť osobitné právne predpisy o zásadných, zákonných a oprávnených požiadavkách povolania, ktoré by sa mohli vyžadovať pre výkon niektorej pracovnej činnosti.“

14. Článok 1 smernice 2000/78, ktorý má názov „Účel“, stanovuje:

„Účelom tejto smernice je ustanovenie všeobecného rámca pre boj proti diskriminácii v zamestnaní a povolani na základe náboženstva alebo viery, zdravotného postihnutia, veku alebo sexuálnej orientácie, s cieľom zaviesť v členských štátoch uplatňovanie zásady rovnakého zaobchádzania.“

15. Článok 2 smernice 2000/78, ktorý má názov „Pojem diskriminácie“. Článok 2 prvý odsek stanovuje:

„Na účely tejto smernice sa pod pojmom ‚zásada rovnakého zaobchádzania‘ rozumie, že nemá existovať žiadna priama alebo nepriama diskriminácia založená na ktoromkoľvek z dôvodov uvedených v článku 1.“

16. Článok 2 ods. 2 písm. a) stanovuje:

„Na účely odseku 1:

a) o priamu diskrimináciu ide, ak sa z niektorého z dôvodov uvedených v článku 1 zaobchádza s jednou osobou nepriaznivejšie ako sa v porovnateľnej situácii zaobchádza, zaobchádzalo alebo by sa mohlo zaobchádzať s inou osobou“.

17. Článok 4 smernice 2000/78 má názov „Požiadavky na povolanie“. Článok 4 ods. 2 prvý pododsek stanovuje:

„Členské štáty môžu ponechať v platnosti vnútroštátne právne predpisy účinné v deň prijatia tejto smernice alebo zabezpečiť nové právne predpisy, v ktorých zakotvia vnútroštátnu prax existujúcu v deň prijatia tejto smernice, podľa ktorých, v prípade pracovných činností v cirkvách alebo v iných verejných alebo súkromných organizáciách, ktorých duch je založený na náboženstve alebo viere, rozdiel zaobchádzania, vyplývajúci z náboženstva alebo viery, nie je diskrimináciou, keď podľa povahy týchto činností alebo v kontexte, v ktorom sa vykonávajú, tvorí náboženstvo alebo viera osoby základnú[,] oprávnenú a odôvodnenú požiadavku povolania s ohľadom na duch organizácie. Tento rozdiel v zaobchádzaní sa uplatní so zreteľom na ústavné predpisy a princípy členského štátu ako aj na všeobecné právne zásady spoločenstva a nemal by odôvodňovať diskrimináciu na inom základe.“

F. Nemecké právo

18. Článok 4 ods. 1 a ods. 2 Grundgesetz (Základný zákon Spolkovej republiky Nemecko, ďalej len „GG“ stanovuje:

„1. Sloboda myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery je nedotknuteľná.

2. Zaručuje sa nerušený výkon náboženských obradov.“

19. Článok 140 GG stanovuje, že články 136 až 139 a 141 Verfassung des Deutschen Reiches (Ústava Nemeckej ríše, ďalej len „WRV“) tvoria neoddeliteľnú súčasť základného zákona. Najdôležitejšie ustanovenie článku 137 WRV znie takto:

„1. Neexistuje žiadna štátna cirkev.

2. Sloboda vzniku náboženských spolkov sa zaručuje....

3. Náboženské spolky si upravujú a spravujú svoje záležitosti samostatne v medziach všeobecne záväzného zákona. Osoby sú do funkcií menované bez zásahu štátnych alebo samosprávnych orgánov.

...

7. Združenia, ktorých cieľom je podporovať filozofické presvedčenie v spoločnosti, majú rovnaké postavenie ako náboženské spolky.

...“

20. § 1 Allgemeine Gleichbehandlungsgesetz (všeobecný zákon o rovnakom zaobchádzaní, ďalej len „AGG“) stanovuje:

„Účelom tohto zákona je zabrániť akémukoľvek znevýhodneniu na základe rasy alebo etnického pôvodu, pohlavia, náboženstva alebo presvedčenia, zdravotného postihnutia, veku alebo sexuálnej orientácie, alebo takéto znevýhodnenie odstrániť.“

21. § 7 ods. 1 AGG stanovuje:

„Pracovníci nesmú byť vystavení diskriminácii z akýchkoľvek dôvodov uvedených v § 1. Tento zákaz platí rovnako aj v prípade, ak sa diskriminujúca osoba dopustí hoci len jednej z foriem diskriminácie uvedených v § 1.“⁹

22. § 9 ods. 1 AGG stanovuje:

„Bez toho, aby boli dotknuté ustanovenia § 8 [tohto zákona], je rozdielne zaobchádzanie na základe náboženstva alebo viery prípustné tiež v prípade zamestnávania v náboženských spolkoch a pridružených inštitúciách, bez ohľadu na ich právnu formu alebo v združeníach, ktorých cieľom je podporovať náboženstvo alebo vieru v spoločnosti, kde náboženstvo alebo viera predstavujú s ohľadom na vlastné ponímanie zamestnávateľa odôvodnenú pracovnú požiadavku, a to vzhľadom na právo zamestnávateľa na autonómiu alebo z dôvodu povahy jeho činností.“

III. Skutkový stav v konaní vo veci samej a prejudiciálne otázky

23. Inzerát, o ktorý ide v prejednávanej veci, uvádzal:

„Vyžadujeme členstvo v evanjelickej cirkvi, alebo v cirkvi, ktorá je súčasťou Arbeitsgemeinschaft Christlicher Kirchen (pracovné spoločenstvo kresťanských cirkví) v Nemecku a stotožnenie sa s diakonickým poslaním. Prosím uveďte v životopise svoje vierovyznanie.“

24. Medzi úlohy uvedené v predmetnom inzeráte spadalo osobné zastupovanie nemeckej diakonie v rámci daného projektu vo vzťahu k politickým štruktúram, verejnosti a organizáciám na ochranu ľudských práv a spolupráca s príslušnými orgánmi. Súčasťou uvedenej práce bolo tiež zabezpečovanie informácií pre nemeckú diakoniú a koordinácia postupu formovania názorov v rámci danej organizácie.

25. Ako bolo uvedené vyššie, žalobkyňa, ktorá nie je členom žiadneho náboženského spoločenstva, sa neúspešne uchádzala o ponúkané pracovné miesto. Prijatý bol uchádzač, ktorý v rámci údajov o svojom vierovyznaní uviedol, že je „evanjelický kresťan socializovaný v krajinskej cirkvi Berlín“.

26. Žalobkyňa podala na Arbeitsgericht Berlin (Pracovný súd Berlín) žalobu o zaplatenie náhrady škody vo výške najmenej 9 788,65 eura. Arbeitsgericht (Pracovný súd Berlín) rozhodol, že došlo k diskriminácii žalobkyne, ale priznal jej náhradu škody len vo výške 1 957,73 eura. Vec bola postúpená na základe opravných prostriedkov najprv na Landesarbeitsgericht Berlin-Brandenburg (Pracovný súd Spolkovej krajiny Berlín-Brandenburg) a následne na Bundesarbeitsgericht (Spolkový pracovný súd).

⁹ § 6 ods. 1 druhá veta AGG okrem iného stanovuje, že uchádzači o miesto sú pracovníkmi na účely § 7 AGG.

27. Keďže uvedený súd si nie je vzhľadom na okolnosti prejednávanej veci istý správnym výkladom práva EÚ, položil Súdnemu dvoru podľa článku 267 ZFEÚ tieto otázky:

„1. Má sa článok 4 ods. 2 smernice 2000/78/ES vykladať v tom zmysle, že zamestnávateľ, akým je žalovaný v tejto veci, resp. cirkev v jeho mene, môže sám záväzne rozhodnúť o tom, či určité náboženstvo uchádzača o zamestnanie v závislosti od povahy pracovnej činnosti alebo kontextu, v ktorom sa vykonáva, tvorí základnú, oprávnenú a odôvodnenú požiadavku povolania s ohľadom na duch zamestnávateľa/cirkvi?

2. V prípade zápornej odpovede na prvú prejudiciálnu otázku:

Má sa upustiť od uplatnenia takého ustanovenia vnútroštátneho práva, akým je v tejto veci § 9 ods. 1 prvá hypotéza AGG (Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz, všeobecný zákon o rovnakom zaobchádzaní), podľa ktorého je rozdielne zaobchádzanie z dôvodu náboženstva v rámci zamestnania náboženskými spoločenstvami a im pridruženými inštitúciami prípustné, ak určité náboženstvo s prihliadnutím na vlastné ponímanie takéhoto náboženského spoločenstva so zreteľom na jeho právo na sebaurčenie predstavuje odôvodnenú požiadavku na povolanie?

3. Ďalej v prípade zápornej odpovede na prvú prejudiciálnu otázku:

Aké požiadavky sa majú s ohľadom na povahu pracovnej činnosti alebo kontext, v ktorom sa vykonáva, považovať za základnú, oprávnenú a odôvodnenú požiadavku povolania s ohľadom na duch organizácie podľa článku 4 ods. 2 smernice 2000/78/ES?“

28. Písomné pripomienky predložili Súdnemu dvoru žalobkyňa, žalovaný, nemecká vláda, Írsko a Európska komisia. Všetci uvedení účastníci konania, s výnimkou Írska sa zúčastnili na pojednávaní, ktoré sa konalo 18. júla 2017.

IV. Návrh na začatie prejudiciálneho konania

29. V konaní vo veci samej nebolo spochybnené, že Nemecko prebralo prostredníctvom relevantných ustanovení AGG možnosť uvedenú v článku 4 ods. 2 prvý pododsek smernice 2000/78, „ponechať v platnosti vnútroštátne právne predpisy účinné v deň prijatia [...] smernice [2000/78]“ alebo „zabezpečiť nové právne predpisy, v ktorých zakotvia vnútroštátnu prax“ existujúcu v deň prijatia tejto smernice, pokiaľ ide o „základnú, oprávnenú a odôvodnenú požiadavku povolania“.¹⁰ Z návrhu na začatie prejudiciálneho konania vyplýva, že žalobkyňa namieta, že je nezlučiteľné so zákazom diskriminácie podľa § 7 ods. 1 AGG, prinajmenšom v prípade výkladu v súlade s právom Únie, ak sa pri prijímaní do zamestnania zohľadňuje náboženstvo, pričom z dotknutého inzerátu vyplýva, že práve o takúto situáciu išlo. Ustanovenie § 9 ods. 1 AGG nemôže takúto diskrimináciu odôvodniť. Bolo preukázané, že žalovaný obvykle nestanovuje požiadavku náboženského vierovyznania ako podmienku pre všetky oznámenia o voľnom pracovnom mieste, ako aj to, že obsadzované pracovné miesto je financované prostredníctvom zdrojov na podporu projektu, ktoré pochádzajú od necirkevných tretích osôb.

¹⁰ Hoci dňom vyhlásenia AGG je 14. august 2006 (pozri BGBI. I, s. 1897) a dňom nadobudnutia účinnosti smernice 2000/78 je 2. december 2000, podľa nemeckého vládneho návrhu na prijatie AGG odráža vnútroštátnu prax existujúcu ku dňu nadobudnutia účinnosti smernice 2000/78. Pozri Deutscher Bundestag, Drucksache 16/1780, 8. jún 2006, s. 35.

30. Žalovaný považuje rozdielne zaobchádzanie na základe náboženstva v danom prípade za odôvodnené na základe § 9 ods. 1 AGG. Podľa predpisov nemeckej evanjelickej cirkvi predstavuje príslušnosť ku kresťanskej cirkvi nevyhnutnú podmienku pre vznik pracovného pomeru. Právo stanoviť takúto požiadavku vyplýva z ústavného práva cirkvi na sebaurčenie a vychádza z článku 140 GG v spojení s článkom 137 ods. 3 WRV. Tieto ustanovenia sú v súlade s právom Únie, predovšetkým pokiaľ ide o článok 17 ZFEÚ. Okrem toho, s prihliadnutím na vlastné ponímanie žalovanej organizácie, tvorí náboženské vierovyznanie oprávnenú požiadavku na zamestnanie, ktorá vyplýva z povahy činnosti.

31. Pokiaľ ide o prvú otázku, v návrhu na začatie prejudiciálneho konania je uvedené, že v súlade s výslovným prejavom vôle nemeckého zákonodarcu sa má článok 4 ods. 2 smernice 2000/78 prebrať tým spôsobom, že sa zachovávajú v platnosti existujúce právne predpisy a zvyklosti; vnútroštátny zákonodarca prijal toto rozhodnutie s ohľadom na judikatúru Bundesverfassungsgericht (Spolkový ústavný súd, Nemecko) a výslovne odkázal na článok 140 GG v spojení s článkom 137 ods. 3 WRV, pokiaľ ide o „právo na sebaurčenie“. Podľa nemeckého práva sa teda súdne preskúmanie v zmysle článku 4 ods. 2 smernice 2000/78 obmedzuje len na kontrolu prípustnosti, na základe kritéria vlastného ponímania náboženstva vychádzajúceho z viery. Vnútroštátny súd sa však pýta, či je takýto výklad § 9 ods. 1 AGG zlučiteľný s právom Únie.

32. Pokiaľ ide o druhú otázku, vnútroštátny súd uvádza, že podľa ustálenej judikatúry Súdneho dvora je potrebné zohľadniť, či zákaz diskriminácie na základe náboženstva je subjektívnym právom, ktoré dokonca aj v sporoch medzi súkromnoprávnymi subjektmi zaväzuje neuplatňovať vnútroštátne ustanovenia.¹¹ Doteraz však nebolo rozhodnuté, či sa vyššie uvedené použije aj vtedy, ak zamestnávateľ odkazuje na také ustanovenie primárneho práva Únie, akým je článok 17 ZFEÚ, s cieľom odôvodniť znevýhodnenie založené na náboženstve.

33. Pokiaľ ide o tretiu otázku, jej podstatou je určenie súvislosti medzi kritériami stanovenými judikatúrou Európskeho súdu pre ľudské práva, pokiaľ ide o to, čo sa v návrhu na začatie prejudiciálneho konania považuje za konflikty lojálnosti vo vzťahu k viere v pracovnoprávných vzťahoch, a výkladom článku 4 ods. 2 smernice 2000/78. Medzi tieto kritériá patrí najmä povaha dotknutého pracovného miesta,¹² súvislosť predmetnej činnosti s kazateľským poslaním¹³ a ochrana práv iných subjektov, napríklad záujem katolíckej univerzity na tom, aby jej výučba bola ovplyvňovaná katolíckou vierou.¹⁴ Európsky súd pre ľudské práva navyše zabezpečuje rovnováhu medzi konkurujúcimi právami a záujmami.¹⁵

V. Posúdenie

A. Prehľad

34. V rámci môjho posúdenia sa sústredím najskôr na tri úvodné otázky.

11 Pozri rozsudok z 19. apríla 2016, DI (C-441/14, EU:C:2016:278, bod 36 a citovaná judikatúra), a z 19. januára 2010, Küçükdeveci (C-555/07, EU:C:2010:21, bod 51).

12 Rozsudky ESLP z 12. júna 2014, Fernández Martínez v. Španielsko, CE:ECHR:2014:0612JUD005603007, bod 131, z 23. septembra 2010, Obst v. Nemecko, CE:ECHR:2010:0923JUD000042503, body 48 až 51, a z 23. septembra 2010, Schüth v. Nemecko, CE:ECHR:2010:0923JUD000162003, bod 69.

13 Rozsudok ESLP z 23. septembra 2010, Schüth v. Nemecko, CE:ECHR:2010:0923JUD000162003, bod 69. Pokiaľ ide o dôveryhodnosť cirkvi vo vzťahu k verejnosti a k vlastným členom, pozri rozsudok ESLP z 3. februára 2011, Siebenhaar v. Nemecko, CE:ECHR:2011:0203JUD001813602, bod 46, a pokiaľ ide o otázky, či ide o dôležité pracovné miesto, rozsudok ESLP z 23. septembra 2010, Obst v. Nemecko, CE:ECHR:2010:0923JUD000042503, bod 51.

14 Rozsudok ESLP z 20. októbra 2009, Lombardi Vallauri v. Taliansko, CE:ECHR:2009:1020JUD003912805, bod 41.

15 Rozsudok ESLP z 23. septembra 2010, Schüth v. Nemecko, CE:ECHR:2010:0923JUD000162003, bod 69.

35. Po prvé posúdim, či je na účely zodpovedania prejudiciálnych otázok v prejednávanej veci potrebné určiť, či žalovaný vykonával „hospodársku činnosť“ v čase, keď ponúkal členom niektorých kresťanských cirkví prácu spočívajúcu vo vypracovaní správy o rasovej diskriminácii a jej profesijnom zastupovaní a nakoniec takúto osobu skutočne vybral.

36. Po druhé podrobne uvediem, v akom zmysle a z akého dôvodu sú článok 52 ods. 3 a článok 53 Charty významné pre riešenie právnych otázok, ktoré vznikli v konaní vo veci samej. Článok 52 ods. 3 Charty stanovuje, že v rozsahu, v akom Charta obsahuje práva zaručené EDLP, zmysel a rozsah týchto práv je rovnaký ako zmysel, ktorý majú podľa uvedeného dohovoru. Článok 52 ods. 3 následne dopĺňa, že uvedené ustanovenie „nebráni tomu, aby právo Únie priznávalo širší rozsah ochrany týchto práv“. Najrelevantnejšou časťou článku 53, je časť, ktorú vykladal Súdny dvor v rozsudku Melloni¹⁶, a teda, že žiadne ustanovenie „tejto Charty sa nesmie vykladať tak, že obmedzuje alebo poškodzuje ľudské práva a základné slobody uznané v rámci príslušného rozsahu ich pôsobnosti právom Únie... ústavami členských štátov“.

37. Po tretie podrobne posúdim rozpory v dokumentoch, ktoré boli predložené Súdnemu dvoru, týkajúce sa presného obsahu nemeckého práva, tak ako to vyplýva z judikatúry Bundesverfassungsgericht (Spolkový ústavný súd), pokiaľ ide o obmedzenie súdneho preskúmania náboženských organizácií, ktoré sa v rámci pracovného práva odvolávajú na právo cirkvi na sebaurčenie.

38. Následne zodpoviem na položené otázky. Najskôr zodpoviem na prvú a tretiu otázku, pretože obidve sa v podstate týkajú výkladu článku 4 ods. 2 smernice 2000/78 vzhľadom na primárne právo Únie, vrátane článku 17 ZFEÚ, a relevantnej judikatúry Súdného dvora a Európskeho súdu pre ľudské práva.

39. V rámci odpovede na prvú otázku posúdim, či odkaz v článku 17 ZFEÚ na „postavenie“ náboženských organizácií podľa vnútroštátneho práva členského štátu, v spojení s odkazom na ústavné predpisy a princípy členského štátu v článku 4 ods. 2 prvého pododseku smernice 2000/78¹⁷ je možné považovať za odkaz na vnútroštátne právo členských štátov, a v konaní vo veci samej na Nemecko, pokiaľ ide o rozsah a intenzitu súdneho preskúmania, ak zamestnanec alebo uchádzač o zamestnanie¹⁸ namieta odôvodnenie rozdielného zaobchádzania zo strany náboženskej organizácie na základe náboženstva alebo viery v pracovnoprávných vzťahoch podľa ustanovenia článku 4 ods. 2 smernice 2000/78.

40. Na základe posúdenia uskutočneného v súvislosti s prvou otázkou určím, aké „požiadavky“ spomínané v tretej otázke (ktoré na účely posúdenia označujem skôr ako relevantné „faktory“), predstavujú vzhľadom na povahu činností alebo prípadne podmienok ich výkonu, základné oprávnené a odôvodnené pracovné požiadavky s ohľadom na duch organizácie, a to v súlade s článkom 4 ods. 2 smernice 2000/78.

41. Druhá otázka, ktorou sa budem zaoberať na záver, sa týka dôsledkov, ktoré by nastali z hľadiska náhrady škody, ak by uplatňovaný výklad ustanovení práva Únie relevantných pre riešenie predmetného sporu bol nezlučiteľný so znením relevantných ustanovení nemeckého práva, a to do takej miery, že by nebol možný výklad v súlade s právom Únie, pokiaľ ide o neskôr uvedené ustanovenia.

16 Rozsudok z 26. februára 2013 (C-399/11, EU:C:2013:107, bod 59). Pozri tiež návrhy, ktoré predniesol generálny advokát Bot vo veci M.A.S. a M.B. (C-42/17, EU:C:2017:564, body 157 a 158) (v konaní pred Súdnym dvorom).

17 Vzhľadom na to, že sa konanie vo veci samej týka náboženského presvedčenia žalobkyne a nie jej konania, požiadavka na to, aby „konan[ia] v dobrej viere a loj[álne] s duchom organizácie“ (kurzívou zvýraznil generálny advokát) stanovená v článku 4 ods. 2 druhý pododsek smernice 2000/78, nie je v konaní vo veci samej relevantná.

18 Článok 3 smernice 2000/78 zahŕňa, okrem iného nábor (článok 3 ods. 1 písm. a)), ako aj prepúšťanie (článok 3 ods. 1 písm. c)).

42. Spomínaný problém vzniká preto, lebo základné právo nebyť diskriminovaný na základe viery vyplývajúce z práva Únie je konkrétne vyjadrené v smernici EÚ,¹⁹ pričom konanie vo veci samej sa týka horizontálnej situácie, keď na takúto smernicu odkazujú obidve strany sporu vo vzťahu k ich protistrane, keď žalobkyňou je jednotlivca a žalovaným súkromnoprávne združenie.²⁰ Žalobkyňa sa vo vzťahu k žalovanému odvoláva na článok 1 a článok 2 smernice 2000/78, zatiaľ čo žalovaný sa vo vzťahu k žalobkyni odvoláva na článok 4 ods. 2 smernice 2000/78. Podľa ustálenej judikatúry Súdneho dvora však smernica sama osebe nemôže zakladať povinnosti pre jednotlivca, a teda sa voči nemu nemožno na ňu ako takú odvolávať.²¹

43. Povinnosť súdov členských štátov vykladať vnútroštátne právo spôsobom zlučiteľným s právom Únie má aj ďalšie obmedzenia. Povinnosť vnútroštátneho súdu odvolávať sa na právo Únie pri výklade a uplatňovaní relevantných ustanovení vnútroštátneho práva je tak obmedzená všeobecnými zásadami práva a nemôže slúžiť ako základ na výklad *contra legem* vnútroštátneho práva.²²

44. Toto vyjadrenie klasického zákazu horizontálneho priameho účinku smerníc je tak v rozpore s iným pravidlom odvodeným v judikatúre Súdneho dvora. Znamená to, že základné právo nebyť diskriminovaný na základe veku bolo konkrétne vyjadrené v smernici Únie, je však napriek tomu horizontálne priamo účinné do tej miery, že nepoužité musia zostať *všetky* vnútroštátne opatrenia, ktoré sú s ním nezlučiteľné, vrátane tých, ktoré sú *contra legem* a to aj v sporoch medzi jednotlivcami.²³

45. Svojou druhou otázkou sa teda vnútroštátny súd pýta, či zákaz diskriminácie na základe náboženstva a viery patrí do rovnakej kategórie práv ako zákaz diskriminácie na základe veku, a či je teda vnútroštátny súd povinný neuplatniť *všetky* vnútroštátne ustanovenia, ktoré sú nezlučiteľné s právom Únie (konkrétne článkom 4 ods. 2 smernice 2000/78), bez ohľadu na horizontálnu povahu sporu, ktorý prejednáva.²⁴ Z návrhu na začatie prejudiciálneho konania, hoci nie zo samotného znenia druhej otázky, ďalej vyplýva, že vnútroštátny súd žiada tiež o usmernenie, či je pre riešenie uvedeného problému akýmkoľvek spôsobom relevantný článok 17 ZFEÚ.

19 Rozsudok z 19. apríla 2016, DI (C-441/14, EU:C:2016:278, bod 35). Vzhľadom na to, že pravidlá na uplatnenie smerníc vo vnútroštátnom práve členského štátu nie sú relevantné, ak sa horizontálne uplatňuje základné právo zakotvené v niektorom článku Zmluvy, je v tomto prípade právna situácia jednoduchšia. Pozri napríklad rozsudky z 12. decembra 1974, Walrave a Koch (36/74, EU:C:1974:140); z 15. júna 1978, Defrenne (149/77, EU:C:1978:130), a zo 6. júna 2000, Angonese (C-281/98, EU:C:2000:296). Pozri vo všeobecnosti TRIDIMAS, T.: „Horizontal effect of general principles: bold rulings and fine distinctions“. In: BERNITZ, U., GROUSSOT, X., a SCHULYOK, F.: *General Principles of EU Law and European Private Law*. Wolters Kluwer, 2013, s. 213.

20 Nič v tejto veci nenasvedčuje tomu, že nemecká vláda požiadala žalovanú, aby uskutočnila úlohu vo verejnej službe, a že by jej táto vláda poskytla na tento účel osobitnú právomoc alebo že by bola žalobkyňa právnickou osobou spravujúcou sa verejným právom, kedy by bola „porovnateľná so štátom“ a podliehala by zásade priameho účinku s ohľadom na smernicu 2000/78. Pozri rozsudok z 10. októbra 2017, Farrell (C-413/15, EU:C:2017:745, bod 34).

21 Pozri nedávny rozsudok Farrell (C-413/15, EU:C:2017:745, bod 31 a tam citovaná judikatúra). Pozri tiež rozsudky z 24. januára 2012, Dominguez (C-282/10, EU:C:2012:33, bod 37), a z 15. januára 2014, Association de médiation sociale (C-176/12, EU:C:2014:2, bod 36); z 19. januára 2010, Küçükdeveci (C-555/07, EU:C:2010:21, bod 46), a z 5. októbra 2004, Pfeiffer a i. (C-397/01 až C-403/01, EU:C:2004:584, bod 108).

22 Rozsudok z 19. apríla 2016, DI (C-441/14, EU:C:2016:278, bod 32 a tam citovaná judikatúra). Pozri tiež návrhy, ktoré predniesla generálna advokátka Sharpston vo veci Farrell (C-413/15, EU:C:2017:492, bod 150), kde generálna advokátka žiada Súdny dvor, aby sa znovu kriticky zaoberal dôvodmi pre odmietnutie horizontálneho priameho účinku smerníc, uvedenými v rozsudku zo 14. júla 1994, Faccini Dori (C-91/92, EU:C:1994:292).

23 Pokiaľ ide o diskusiu týkajúcu sa obmedzení horizontálnych účinkov smerníc, pozri návrhy, ktoré predniesol generálny advokát Bot vo veci DI (C-441/14, EU:C:2015:776).

24 Generálna advokátka Sharpston v bode 62 svojich návrhov vo veci Bougnaoui a ADDH (C-188/15, EU:C:2016:553), uviedla, že zásada zákazu diskriminácie na základe náboženstva, podobne ako zákaz diskriminácie na základe veku, je všeobecnou zásadou práva, ktorá bola vyjadrená v smernici 2000/78. Generálna advokátka Kokott v bodoch 144 až 146 svojich návrhov vo veci CHEZ Razpredelenie Bulgaria (C-83/14, EU:C:2015:170), tvrdí, že zásada zákazu diskriminácie z dôvodu etnického pôvodu a rasy, ktorá je osobitne vyjadrená v smernici Rady 2000/43/ES z 29. júna 2000, ktorou sa zavádza zásada rovnakého zaobchádzania s osobami bez ohľadu na rasový alebo etnický pôvod (Ú. v. ES L 180, 2000, s. 22; Mim. vyd. 20/001, s. 23), má rovnaké postavenie, prinajmenšom v právnych vzťahoch, ktoré sa „vyznačujú štruktúrnou nerovnováhou medzi ich stranami“.

B. Úvodné poznámky

1. Činnosti náboženských organizácií a oblasť uplatnenia práva Únie

46. Náboženstvo sa nespomína v zmluvách zakladajúcich Európske hospodárske spoločenstvo, Európske spoločenstvo uhlia a ocele a Európske spoločenstvo pre atómovú energiu. Navyše, vzhľadom na, zo súčasného pohľadu, skromné ciele sledované Rímskou zmluvou, ktorej cieľom bolo v podstate dosiahnutie hospodárskej integrácie,²⁵ boli okolnosti, za ktorých členstvo v komunite založenej na náboženstve alebo inej duchovnej či filozofickej koncepcii života spadá do oblasti uplatnenia práva Spoločenstva, vymedzené v skoršej judikatúre Súdneho dvora len na hospodárskom základe.

47. Súdny dvor vo svojom rozsudku Steymann z roku 1988 rozhodol, že do oblasti pôsobnosti práva Spoločenstva spadá členstvo v komunite založenej na náboženstve alebo inej forme filozofickej koncepcie života do tej miery, v akej je možné takéto členstvo „považovať za hospodársku činnosť v zmysle článku 2 Zmluvy“²⁶ a generálny advokát Slynn vo svojich návrhoch prednesených v tom istom roku vo veci Humbel a Edel uviedol, že cirkevné rády „zamestnávajú ľudí a platia za kúrenie a osvetlenie“ a môžu tiež „účtovať poplatky za niektoré služby“. Súčasne však generálny advokát Slynn poznamenal, že „skutočným kritériom je to, či sa takéto služby poskytujú v rámci hospodárskej činnosti“.²⁷

48. Podmienenosť právomoci Únie hospodárskou integráciou však zanikla pri následných zmenách Zmluvy,²⁸ a preto otázka, či náboženská organizácia vykonáva „hospodársku činnosť“ alebo nie, už nebude z hľadiska uplatnenia dotknutých hmotnoprávných ustanovení práva Únie vždy rozhodujúca. Takéto organizácie napríklad bojovali proti obmedzeniam voľného pohybu, ktoré sa dotýkali ich záujmov a ktoré chceli členské štáty odôvodniť zachovaním verejného poriadku,²⁹ čo je činnosť, ktorá môže v každom prípade zahrňovať aspekty „morálnej a filozofickej povahy“.³⁰ Podľa súčasného ústavnoprávneho rámca Únie sa môžu náboženské organizácie³¹ a jednotlivci³² dovoliť ochrany vyplývajúcej z článku 10 Charty a namietat tak existenciu svojho práva na slobodu náboženského vyznania vo vzťahu k aktom prijatým inštitúciami, orgánmi, úradmi alebo agentúrami Únie,³³ a aktom členských štátov, pokiaľ uplatňujú právo Únie,³⁴ a to bez ohľadu na to, či dotknuté ustanovenia smerujú k úprave hospodárskej činnosti alebo nie. To isté platí aj pre také spory horizontálnej povahy, o aký ide v konaní vo veci samej, keď predmetom je výklad práva členského štátu v súlade so smernicou, a to v rozsahu, v akom je takýto výklad možný.³⁵

25 Pozri článok 2 Zmluvy o EHS. Uvedené ustanovenie sa neskôr stalo článkom 2 ES a je teda potrebné ho porovnávať so zoznamom právomocí, ktorý je v súčasnosti obsiahnutý v článku 3 ZEÚ, ktorý sa „sústreďuje oveľa viac než Zmluva o ES na iné než hospodárske ciele“. Pozri LENAERTS, K., van NUFFEL, P.: *European Union Law*. Sweet & Maxwell, 2011, s. 107.

26 Rozsudok z 5. októbra 1988, Steymann (196/87, EU:C:1988:475, bod 9). Pozri tiež rozsudok z 23. októbra 1986, van Roosmalen (300/84, EU:C:1986:402).

27 Humbel a Edel (263/86, EU:C:1988:151, s. 5379). Rovnaké úvahy platia aj pre účasť v športe a pokiaľ ide o vzdelávacie zariadenia. Pozri nedávne návrhy, ktoré predniesla generálna advokátka Kokott vo veci Congregación de Escuelas Pías Provincia Betania (C-74/16, EU:C:2017:135, bod 32 a citovaná judikatúra).

28 Pokiaľ ide o túto tému, pozri napríklad KONSTADINIDES, T.: *Division of Powers in European Union Law*, Wolters Kluwer, 2009, najmä kapitolu 1, s. 12. LENAERTS a van NUFFEL: c. d., s. 106 – 111.

29 Napríklad rozsudok zo 14. marca 2000, Église de scientologie (C-54/99, EU:C:2000:124). Ku kritike neexistencie rozboru slobody náboženstva v uvedenej veci, pozri McCREA: c. d., s. 188 – 190. Pozri tiež rozsudok zo 4. decembra 1974, Van Duyn (41/74, EU:C:1974:133).

30 Návrhy, ktoré predniesol generálny advokát Van Gerven vo veci Society for the Protection of Unborn Children Ireland (C-159/90, EU:C:1991:249, bod 26). Napríklad rozsudok z 24. marca 1994, Schindler (C-275/92, EU:C:1994:119, bod 60).

31 Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen a i. (C-426/16) (v konaní pred Súdnym dvorom).

32 Rozsudky zo 14. marca 2017, Bougnaoui a ADDH (C-188/15, EU:C:2017:204), a G4S Secure Solutions (C-157/15, EU:C:2017:203). Pozri tiež vec IR (C-68/17) (v konaní pred Súdnym dvorom).

33 Napríklad rozsudok z 27. októbra 1976, Prais/Rada (130/75, EU:C:1976:142).

34 Rozsudky z 26. februára 2013, Åkerberg Fransson (C-617/10, EU:C:2013:105), a zo 16. mája 2017, Berlioz Investment Fund (C-682/15, EU:C:2017:373, bod 50).

35 Ako rozhodol Súdny dvor v rozsudku z 13. novembra 1990, Marleasing (C-106/89, EU:C:1990:395). Pozri body 42 až 44 vyššie.

49. Bez ohľadu na argumenty prednesené na pojednávaní zo strany zástupcu Komisie, zastávam názor, že na účely otázok položených v konaní vo veci samej je nepodstatné, či žalovaný vykonával hospodársku činnosť v čase zverejnenia inzerátu na pracovné miesto súvisiace s vypracovaním správy o rasovej diskriminácii, ktorý bol určený len uchádzačom spadajúcim do vymedzenej kategórie kresťanskej viery a vybral úspešného záujemcu z jednej z týchto kategórií.

50. Postup navrhovaný Komisiou by totiž mohol viesť k nevhodnému obmedzeniu vecnej pôsobnosti článku 17 ZFEÚ v tom zmysle, že by postavenie cirkvi, náboženských združení alebo spoločenstiev a filozofických a nekonfesných organizácií bolo uznané len vtedy, ak by vykonávali hospodársku činnosť. Mohol by tiež ešte viac obmedziť vecnú pôsobnosť práva Únie, pokiaľ ide o takéto organizácie spôsobom, ktorý je nezlučiteľný s moderným spôsobom právomocí Európskej únie stanovených v ZEÚ a ZFEÚ.

51. Mala by byť napríklad náboženská organizácia, ktorá stavia rozsiahle centrum na účely konania bohoslužieb, oslobodená od požiadaviek smernice Európskeho parlamentu a Rady 2011/92/EÚ z 13. decembra 2011 o posudzovaní vplyvov určitých verejných a súkromných projektov na životné prostredie³⁶ len preto, že dané zariadenie nebude slúžiť na žiadny komerčný účel a bude sa používať výlučne na bohoslužby, a nie je teda možné zastávať názor, že dotknutá náboženská organizácia vykonáva hospodársku činnosť? Na túto otázku sa dá bez všetkého zodpovedať negatívne.³⁷

2. Pravidlá uplatnenia Charty a konanie vo veci samej

52. Chartu je v konaní vo veci samej potrebné uplatňovať podľa nasledujúcich pravidiel.

53. Po prvé podľa ustálenej judikatúry Súdneho dvora sa majú normy sekundárneho práva Únie vykladať a uplatňovať v súlade so základnými právami.³⁸ Súdny dvor tiež uviedol, že „právo zaručené v [...] článku 10 ods. 1 [Charty] zodpovedá právu zaručenému v článku 9 EDLP a v súlade s článkom 52 ods. 3 Charty má rovnaký zmysel a rozsah ako toto právo.“³⁹ Cieľom článku 52 ods. 3 Charty je zabezpečiť potrebnú súdržnosť medzi právami obsiahnutými v Charte a zodpovedajúcimi právami zaručenými EDLP bez toho, aby tým bola narušená autonómia práva Únie a Súdneho dvora Európskej únie.⁴⁰ Právo takých náboženských spoločenstiev, akým je žalovaný, na autonómnu existenciu je zaručené ako „úroveň minimálnej ochrany“⁴¹ podľa judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva. Toto *forum externum* slobody náboženského vyznania je nutné zohľadniť pri výklade článku 4 ods. 2 smernice 2000/78 a článku 17 ZFEÚ.

36 Ú. v. EÚ L 26, 2012, s. 1.

37 V tomto prípade je možné problém posudzovaný zo strany Súdneho dvora v rozsudku z 27. júna 2017, Congregación de Escuelas Pías Provincia Betania (C-74/16, EU:C:2017:496), odlíšiť od predmetu konania vo veci samej. V uvedenej veci bola otázka, či žalujúca náboženská organizácia vykonáva „hospodársku činnosť“, zásadná pre určenie, či oslobodenie od dane, ktoré požaduje od španielskej vlády, predstavuje štátnu pomoc v zmysle článku 107 ods. 1 ZFEÚ, a to na základe judikatúry Súdneho dvora v tejto oblasti hmotného práva. Pozri návrhy, ktoré predniesla generálna advokátka Kokott vo veci Congregación de Escuelas Pías Provincia Betania (C-74/16, EU:C:2017:135, body 36 až 60).

38 Rozsudok z 10. augusta 2017, Tupikas (C-270/17 PPU, EU:C:2017:628, bod 60).

39 Rozsudky zo 14. marca 2017, Bougnaoui a ADDH (C-188/15, EU:C:2017:204, bod 29), a G4S Secure Solutions (C-157/15, EU:C:2017:203, bod 27). Pozri tiež vysvetlivky k článku 10 Charty (Ú. v. EÚ C 303, 2007, s. 17).

40 Rozsudok z 28. júla 2016, JZ (C-294/16 PPU, EU:C:2016:610, bod 50 a tam citovaná judikatúra). Pozri tiež článok 6 ods. 1 ZEÚ.

41 Rozsudok z 15. marca 2017, Al Chodor (C-528/15, EU:C:2017:213, bod 37).

54. Po druhé vzhľadom na to, že aj článok 9 EDLP zaručuje *forum internum* slobody náboženstva a viery,⁴² vrátane slobody byť bez vierovyznania,⁴³ je potrebné pri výklade článku 1 a článku 2 smernice 2000/78 primerane zohľadniť tiež judikatúru Európskeho súdu pre ľudské práva, ktorá sa týka tejto časti článku 9 EDLP, a to pri určení, či podľa práva Únie bola žalobkyňa vystavená protiprávnej diskriminácii alebo, naopak, odôvodnenému rozdielnemu zaobchádzaniu.⁴⁴ Žalobkyňa aj žalovaný majú, samozrejme, právo na účinnú právnu ochranu pri výkone svojich práv podľa článku 47 Charty.⁴⁵

55. Týmto sa dostávam k tretiemu bodu, podľa ktorého je Charta relevantná pre konanie vo veci samej. V judikatúre Súdneho dvora, ako aj v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva je zakotvené, že v prípade kolízie alebo konkurencie medzi rôznymi právami je základnou funkciou súdov zabezpečiť dôkladnú rovnováhu medzi všetkými dotknutými konkurujúcimi záujmami.⁴⁶ Rovnaký postup je potrebné uplatniť pri riešení sporu v konaní vo veci samej, kde nedochádza k žiadnej priamej kolízii medzi jednotlivcom a štátom, pokiaľ ide o ochranu základných práv, ale naopak, keď štát je ochrancom kolidujúcich práv.⁴⁷

56. Článok 4 ods. 2 smernice 2000/78 je teda možné považovať za legislatívne vyjadrenie práva žalovaného na autonómiu a sebaurčenie, v rámci Únie, chráneného podľa článku 9 a článku 11 EDLP, pričom výraz „s ohľadom na duch organizácie“ tvorí základný prvok článku 4 ods. 2 smernice 2000/78, ktorý sa má vykladať v zmysle relevantnej judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva. Články 1 a 2 smernice 2000/78 sú legislatívnym vyjadrením práva žalobkyne nebyť diskriminovaný na základe náboženstva alebo viery, chráneného článkami 9 a 14 EDLP, kde článok 2 ods. 5 smernice 2000/78, a z neho vyplývajúce oprávnenie členských štátov zachovať opatrenia nevyhnutné, okrem iného, na „ochranu práv a slobôd iných“, je podkladom pre zabezpečenie potrebnej rovnováhy medzi kolidujúcimi právami zo strany súdov.⁴⁸

57. Po štvrté hlavný význam z hľadiska prístupu, ktorý je potrebné zaujať k otázkam nastoleným v konaní vo veci samej, má tiež ďalší aspekt článku 52 ods. 3 Charty, spoločne so znením článku 53 Charty. Článok 52 ods. 3 ďalej stanovuje, že toto ustanovenie „nebráni tomu, aby právo Únie priznávalo širší rozsah ochrany“, zatiaľ čo článok 53 nazvaný „Úroveň ochrany“ stanovuje okrem iného, že žiadne ustanovenie Charty „sa nesmie vykladať tak, že obmedzuje alebo poškodzuje ľudské práva a základné slobody uznané v rámci príslušného rozsahu ich pôsobnosti, právom Únie [...] ako aj ústavami členských štátov.“⁴⁹

42 Rozsudok zo 14. marca 2017, GS4 Secure Solutions (C-157/15, EU:C:2017:203, bod 28).

43 Pozri napríklad rozsudok ESLP zo 6. apríla 2017, Klein a i. v. Nemecko, CE:ECHR:2017:0406JUD001013811, bod 77 a citovanú judikatúru. Bola podaná žiadosť o postúpenie tejto veci Veľkej komore.

44 Pozri návrhy, ktoré predniesla generálna advokátka Kokott vo veci GS4 Secure Solutions (C-157/15, EU:C:2016:382, bod 25). Európsky súd pre ľudské práva pri posudzovaní odôvodnenosti obmedzení podľa článku 9 ods. 2 EDLP posudzuje, či je predmetné opatrenie „nevyhnutné v demokratickej spoločnosti“. Určuje pritom, či sú dôvody uplatňované na účely odôvodnenia rozdielného zaobchádzania na základe náboženstva alebo viery relevantné a dostatočné a primerané legitímnemu cieľu, ktorý sledujú, pričom v prípade neskôr uvedeného aspektu je potrebné posudzovať ochranu práv a záujmov iných oproti napadnutému konaniu. Pozri bod 47 návrhov, ktoré predniesla generálna advokátka Sharpston vo veci Bougnaoui a ADDH (C-188/15, EU:C:2016:553), kde je citovaný rozsudok ESLP z 15. februára 2001, Dahlab v. Švajčiarsko, CE:ECHR:2001:0215DEC004239398.

45 Pozri tiež článok 19 druhý odsek ZEÚ. Podľa vysvetliviek k Charte základných práv (Ú. v. EÚ C 303, 2007, s. 17) je článok 47 prvý odsek Charty založený na článku 13 EDLP, hoci je v práve Únie ochrana širšia. Článok 47 druhý odsek zodpovedá článku 6 ods. 1 EDLP. Pokiaľ ide o podrobnú a nedávnú analýzu, pozri návrhy, ktoré predniesol generálny advokát Wathelet vo veci Berlioz Investment Fund (C-682/15, EU:C:2017:2), a PRECHAL, S.: „The Court of Justice and Effective Judicial Protection: What has the Charter Changed?“ In: PAULUSSEB, C., TAKÁCS, T., LAZIC, V., van ROMPUY, B. (eds), *Fundamental Rights in International and European Law: Public and Private Law Perspective*. Springer, Berlín, 2016, s. 143. Súdny dvor nedávno potvrdil, že povaha opravných prostriedkov upravených v smernici „musí byť určená v súlade s článkom 47 Charty.“ Pozri rozsudok z 27. septembra 2017, Puškár (C-73/16, EU:C:2017:725, bod 60 a citovaná judikatúra). Pozri tiež rozsudok ESLP z 20. októbra 2009, Lombardi Vallauri v. Taliansko, CE:ECHR:2009:1020JUD003912805, body 66 až 72.

46 Analýza zahrňujúca zabezpečenie rovnováhy medzi konkurujúcimi právami bola osobitne významná v rozsudku Súdneho dvora zo 14. marca 2017, G4S Secure Solutions (C-157/15, EU:C:2017:203). Pozri napríklad rozsudok zo 14. októbra 2004, Omega (C-36/02, EU:C:2004:614). Pokiaľ ide o judikatúru Európskeho súdu pre ľudské práva, pozri body 68 až 75 nižšie.

47 JELLINEK, G.: *System der subjektiven öffentlichen Rechte*. Mohr Siebeck, 1905, s. 125.

48 Pozri v tomto zmysle rozsudok z 13. septembra 2011, Prigge a i. (C-447/09, EU:C:2011:573, body 52 až 64).

49 Pozri tiež článok 52 ods. 4 Charty.

58. Pokiaľ ide o „širší rozsah ochrany“, ktorú môže Únia poskytovať podľa článku 52 ods. 3 Charty a ktorým sa budem zaoberať v časti V(C) nižšie v rámci odpovede na prvú otázku, je nutné v tomto zmysle riadne posúdiť, či článok 17 ZFEÚ a článok 4 ods. 2 smernice 2000/78 predstavujú prípady, keď sa Únia rozhodla poskytnúť „širší rozsah ochrany“, než aká je poskytovaná podľa EDLP, a to pokiaľ ide o rozsah a intenzitu súdneho preskúmania rozhodnutí, ktorými také náboženské organizácie, ako je žalovaný, vykonávajú svoje právo na autonómiu a sebaurčenie, zatiaľ čo tretia otázka vyžaduje rozbor faktorov, ktoré musí súd zohľadniť pri zabezpečení rovnováhy medzi právom byť diskriminovaný na základe náboženstva alebo viery, ktoré chránia články 1 a 2 smernice 2000/78,⁵⁰ a právom na sebaurčenie a autonómiu náboženských organizácií, ktoré je priznané článkom 4 ods. 2 smernice 2000/78.

59. Pokiaľ ide o článok 53 Charty, Súdny dvor vo veci Melloni rozhodol, že toto ustanovenie sa má vykladať v tom zmysle, že vnútroštátne štandardy ochrany základných práv ústavnej povahy nie je možné uplatniť, pokiaľ by to ohrozilo „prednosť, jednotnosť a účinnosť práva Únie“ na území daného štátu.⁵¹

60. Žalovaný žiada od vnútroštátneho súdu práve toto, a obmedzenia vyplývajúce z nemeckého ústavného práva, tak ako sú opísané v návrhu na začatie prejudiciálneho konania, pokiaľ ide o intenzitu preskúmania odôvodnenia predloženého takými organizáciami, ako je žalovaný, pokiaľ ide o rozdielne zaobchádzanie na základe náboženstva alebo viery v rámci pracovnoprávných vzťahov, tak nutne obmedzuje tiež dopad zákazu diskriminácie na základe viery, zaručeného článkami 1 a 2 smernice 2000/78, spoločne so širokými a jasne stanovenými opravnými prostriedkami podľa smernice.⁵² Je teda potrebné určiť, či je takáto úprava zlučiteľná s právom Únie na základe spoločných účinkov článku 17 ZFEÚ a článku 4 ods. 2 smernice 2000/78.

3. Súdne preskúmanie pracovnoprávných vzťahov a náboženských organizácií v Nemecku

61. Nakoniec je dôležité uviesť, že Súdnemu dvoru boli predložené navzájom si odporujúce vyjadrenia týkajúce sa obsahu judikatúry Bundesverfassungsgericht (Spolkový ústavný súd) a miery, do akej obmedzuje súdne preskúmanie náboženských organizácií, vystupujúcich ako zamestnávateľia na účely zachovania cirkevného práva takýchto organizácií na sebaurčenie podľa článku 137 WRV a najmä článku 137 ods. 3 prvej vety WRV.

62. Podľa návrhu na začatie prejudiciálneho konania, v rámci žaloby o náhradu škody podanej z dôvodu diskriminácie v rámci výberového konania/postupu obsadzovania voľného pracovného miesta, kontrola prípustnosti znamená, že sa nemá skúmať samotné kritérium určené cirkvou, ale treba ho považovať za základ pre posúdenie, ak cirkevný zamestnávateľ prijateľne vysvetlí, že podmienka pre zamestnanie založená na konkrétnom náboženstve vyplýva z vlastného ponímania cirkvi na základe viery.

50 V bodoch 60 až 67 návrhov vo veci Bougnaoui a ADDH (C-188/15, EU:C:2016:553), generálna advokátka Sharpston tvrdí, že pokiaľ ide o slobodu byť vystavený priamej diskriminácii na základe náboženstva, právo Únie poskytuje silnejšiu ochranu ako EDLP.

51 Rozsudok z 26. februára 2013, Melloni (C-399/11, EU:C:2013:107, bod 60). Pozri tiež návrhy, ktoré predniesol generálny advokát Bot vo veci M.A.S a M.B. (C-42/17, EU:C:2017:564, bod 157) (v konaní pred Súdnym dvorom).

52 Pozri kapitolu II smernice 2000/78 nazvanú „Opravné prostriedky a vynútenie práva“, ktorá zahŕňa okrem iného článok 9 o ochrane práv a článok 10 o dôkaznom bremene. Relevantné sú tiež dve ustanovenia kapitoly IV, nazvané „Záverečné ustanovenia“, najmä článok 16 o zhode a článok 17 o sankciách. Pozri tiež body 30 až 32 odôvodnenia smernice 2000/78. Súdny dvor v súvislosti so smernicou 2000/78 rozhodol, že všetkým osobám, ktoré tvrdia, že boli poškodené tým, že v ich prípade nebola uplatnená zásada rovnosti zaobchádzania, musí byť umožnené „vymáhať si svoje práva na súde“. Pozri rozsudok z 19. apríla 2012, Meister, C-415/10, EU:C:2012:217, bod 38.

63. Zástupca Nemecka však na pojednávaní zdôraznil, že Bundesverfassungsgericht (Spolkový ústavný súd) nevyčlenil cirkevných zamestnávateľov zo žiadnej formy súdneho preskúmania a v tomto zmysle spochybnil analýzu uvedenú v návrhu na začatie prejudiciálneho konania.⁵³ Zástupca Nemecka uviedol, že Spolkový ústavný súd v skutočnosti stanovil dvojstupňové preskúmanie takých prípadov kolízie, o akú ide v konaní vo veci samej.⁵⁴

64. Zástupca Nemecka uviedol, že východiskom je skutočnosť, že cirkevní zamestnávatelia môžu sami rozhodnúť o tom, v ktorých prípadoch bude prijatie zamestnanca závisieť od jeho členstva v danom náboženstve, pričom najskôr sa vykonáva preskúmanie vierohodnosti. Nemecké pracovnoprávne súdy sa môžu v tomto zmysle zaoberať klasifikáciou uskutočnenou takýmto cirkevným zamestnávateľom, okrem doktrínálnych otázok, ako je výklad svätého písma. V druhom štádiu preskúmania môžu pracovné súdy vykonať celkové posúdenie, v rámci ktorého posúdia záujmy cirkvi a jej slobodu náboženstva vo vzťahu k akýmkoľvek konkurujúcim základným právam zamestnanca.⁵⁵

65. Súdnemu dvoru neprináleží vyjadrovať sa v rámci prejudiciálneho konania k príslušným ustanoveniam vnútroštátneho práva členského štátu.⁵⁶ Súdny dvor má v rámci rozdelenia právomocí medzi súdy Únie a vnútroštátne súdy zohľadniť právny a skutkový rámec, do ktorého patrí prejudiciálna otázka tak, ako ho definoval návrh na začatie prejudiciálneho konania.⁵⁷ Ak Súdny dvor poskytne výklad článku 17 ZFEÚ a článku 4 ods. 2 smernice 2000/78, tak ako je tomu v rámci prvej a tretej otázky, bude na vnútroštátnom súde, aby určil, či je možné článok 137 WRV a § 9 ods. 1 AGG vykladať v súlade s právom Únie, a v prípade že to nie je možné, aby potom použil odpoveď Súdneho dvora na druhú otázku.

C. O prvej otázke

66. Svojou prvou otázkou sa vnútroštátny súd pýta, či sa má článok 4 ods. 2 smernice 2000/78 vykladať tak, že taký zamestnávateľ, ako je žalovaný v konaní vo veci samej, prípadne v jeho mene cirkev, môže sám záväzne stanoviť, či určité náboženstvo uchádzača o pracovné miesto predstavuje podľa povahy dotknutej pracovnej činnosti alebo podmienok jeho výkonu základnú, oprávnenú a odôvodnenú požiadavku s ohľadom na duch žalovaného.

67. Najskôr posúdim judikatúru Európskeho súdu pre ľudské práva, ktorá je relevantná z hľadiska obmedzenia súdneho preskúmania v prípadoch, keď existuje kolízia medzi právom náboženských organizácií na autonómiu, ktoré je chránené podľa článkov 9 a 11 EDLP, a iným právom, ktoré je rovnakým spôsobom zaručené EDLP, akým je právo na súkromie podľa článku 8. Následne posúdim článok 4 ods. 2 smernice 2000/78 a určím, či poskytuje širšiu ochranu právu náboženských organizácií na autonómiu a sebaurčenie v zmysle článku 52 ods. 3 Charty, pokiaľ ide o rozsah a intenzitu súdneho preskúmania náboženských organizácií, ktoré odkazujú na toto právo v pracovnoprávných vzťahoch. Po tretie z rovnakého hľadiska nakoniec preskúmam článok 17 ZFEÚ.

53 V tomto zmysle sa ako relevantný spomína rozsudok Bundesverfassungsgericht (Spolkový ústavný súd) z 22. októbra 2014, 2 BvR 661/12 a najmä jeho bod 125.

54 V návrhu na začatie prejudiciálneho konania sa spomína dvojstupňový proces súdneho preskúmania, ako forma súdneho preskúmania, ktoré rozvinul Bundesverfassungsgericht (Spolkový ústavný súd) v prípade prepustenia a diskriminácie na základe náboženstva alebo viery, pričom však spomínaný súd doteraz nerozhodol, či sa dotknuté pravidlá uplatnia aj na nábor zamestnancov.

55 Zabezpečenie rovnováhy medzi konkurujúcimi záujmami je zjavné tiež v rozsudku ESLP z 3. februára 2011, Siebenhaar v. Nemecko, CE:ECHR:2011:0203JUD001813602, pozri najmä body 42 až 47, a tiež v rozsudku ESLP z 23. septembra 2010, Obst v. Nemecko, CE:ECHR:2010:0923JUD000042503. Argumenty, ktoré predložil ROBBERS: c. d., v bode 136, zodpovedajú argumentom predneseným zástupcom Nemecka na pojednávaní; ROBBERS cituje BVerfG z 25. marca 1980, BVerfGE 53, 366, 400 a nasl.; BVerfG z 13. decembra 1983, BVerfGE 66, 1, 22; BVerfG zo 4. júna 1985, BVerfGE 70, 138, 167, a BVerfG zo 14. mája 1986, BVerfGE 72, 278, 289. Pozri tiež Freiherr von CAMPENHAUSEN, A., de WALL, H.: *Staatskirchenrecht* (4. Aufl., München, C.H.Beck 2006) s. 107 – 111.

56 Rozsudok z 13. júna 2013, Kostov (C-62/12, EU:C:2013:391, bod 24).

57 Tamže, bod 25 a citovaná judikatúra.

1. Obmedzenia súdneho preskúmania náboženských organizácií vystupujúcich ako zamestnávateľa podľa judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva

68. Dospel som k záveru, že judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva nepodporuje obmedzenie súdneho preskúmania v rozsahu, v akom je opísané v prvej otázke.

69. V rozhodnutiach, v ktorých bolo obmedzené súdne preskúmanie údajného porušenia práva podľa EDLP na základe právnych predpisov zmluvnej strany z dôvodov súvisiacich s autonómiou náboženských organizácií, či už na základe ústavného alebo iného ustanovenia, Európsky súd pre ľudské práva potvrdil, že parametre súdneho preskúmania stanovené zmluvným štátom musia byť dostatočné na to, aby sa určilo, či boli dodržané ostatné práva chránené EDLP. Zabezpečenie rovnováhy, ktoré je v tomto zmysle uplatniteľné, nie je založené na tom, či sa spor týka náboru alebo prepúšťania, rovnako ako to nerozlišuje článok 3 smernice 2000/78 vymedzujúci rozsah smernice.

70. Napríklad vec *Fernández Martínez v. Španielsko*⁵⁸ sa týkala práva na súkromný a rodinný život podľa článku 8 EDLP, ktorého sa dovoľával učiteľ na strednej katolíckej škole so sedemročnou praxou, ktorý bol zamestnaný a platený španielskym orgánom štátnej správy, a to z toho dôvodu, že po tom, ako vyšlo najavo, že je ako kňaz ženatý, mu nebola predĺžená pracovná zmluva. V uvedenej veci, kde sa skúmalo stanovisko Tribunal Constitucional (Ústavný súd, Španielsko) vo veci súdneho preskúmania v prípade, keď bolo dotknuté základné právo katolíckej cirkvi na slobodu náboženstva v kolektívnom a spoločenskom rozmere, Európsky súd pre ľudské práva uviedol v bode „Obmedzenie autonómie [náboženskej organizácie]“ toto:

„samotné tvrdenie náboženského spoločenstva, že existuje skutočné alebo možné ohrozenie jeho autonómie, nestačí na to, aby bol akýkoľvek zásah do práv jeho členov na rešpektovanie súkromného alebo rodinného života považovaný za zlučiteľný s článkom 8 Dohovoru. Okrem toho, dotknuté náboženské spoločenstvo musí tiež v zmysle skutkových okolností danej veci preukázať, že uvedené riziko je pravdepodobné a podstatné, a že sporný zásah do práva na rešpektovanie rodinného a súkromného života nejde nad rámec toho, čo je nevyhnutné na vylúčenie takéhoto rizika, a neslúži žiadnemu inému účelu, ktorý nesúvisí s výkonom autonómie daného náboženského spoločenstva. Tiež by ním nemala byť dotknutá podstata práva na súkromný a rodinný život. *Vnútroštátne súdy musia zabezpečiť splnenie týchto podmienok tým, že uskutočnia dôkladné posúdenie skutkových okolností veci a zabezpečia dôkladnú rovnováhu medzi dotknutými konkurujúcimi záujmami.*“⁵⁹

71. Súhlasím preto s názorom, že pokiaľ náboženské spoločenstvo alebo organizácia presvedčivo nepreukáže, že zásah štátu, ktorý by v konaní vo veci samej mal podobu uplatnenia práva Únie o rovnakom zaobchádzaní zo strany súdu, predstavuje skutočné ohrozenie jej autonómie, nemôže sa domáhať toho, aby štát upustil od zákonnej úpravy relevantných činností danej spoločnosti. V tomto zmysle nemôžu byť náboženské spoločenstvá vyňaté zo súdnej právomoci štátu.⁶⁰

72. V rozsudku *Schüth v. Nemecko*⁶¹, v ktorom bol z hľadiska posudzovaného sporu relevantný § 9 ods. 1 AGG a článok 137 WRV, Európsky súd pre ľudské práva dospel k záveru, že Nemecko nesplnilo svoje pozitívne vymedzené záväzky týkajúce sa práva na súkromný a rodinný život vyplývajúce z článku 8 EDLP, a to voči organistovi a zbornajstrovi katolíckej farnosti Svätého Lamberta v Essene, ktorý dostal výpoveď z dôvodu mimomanželského pomeru, v dôsledku ktorého sa narodilo dieťa. Súd rozhodol, že Nemecko porušilo článok 8 EDLP z dôvodu kvality súdneho preskúmania uskutočneného vnútroštátnym pracovným súdom.

58 Rozsudok ESLP z 12. júna 2014, CE:ECHR:2014:0612JUD005603007.

59 Tamže, bod 132 (kurzívou zvýraznil generálny advokát) a citovaná judikatúra.

60 Rozsudok ESLP z 1. decembra 2015, *Károly Nagy v. Maďarsko*, CE:ECHR:2015:1201JUD005666509, bod 15 spoločného rozdielného stanoviska sudcov Sajó, Vučinić a Kúris. Dňa 14. septembra 2017 Veľká komora ESLP vyhlásila žalobu v uvedenej veci za neprípustnú z vecných dôvodov, ktoré nie sú relevantné v prejednávanej veci. Pozri CE:ECHR:2017:0914JUD005666509.

61 Rozsudok ESLP z 23. septembra 2010, CE:ECHR:2010:0923JUD000162003.

73. Európsky súd pre ľudské práva vo veci Schüth poukázal na stručnosť odôvodnenia poskytnutého vnútroštátnym odvolacím pracovným súdom, pokiaľ ide o závery, ku ktorým je potrebné dospieť na základe správania žalobcu,⁶² a na to, že nebola zabezpečená rovnováha medzi záujmami cirkevného zamestnávateľa vo vzťahu k právu žalobcu na rešpektovanie jeho súkromného a rodinného života zaručeného článkom 8 EDLP.⁶³

74. Európsky súd pre ľudské práva uviedol, že sa odvolací pracovný súd nezaoberal otázkou súvislosti činnosti žalobcu s kazateľským poslaním cirkvi, ale v tomto zmysle prevzal skôr stanovisko cirkevného zamestnávateľa, bez toho aby si ho akýmkoľvek spôsobom ďalej overoval. Európsky súd pre ľudské práva dospel k záveru, že hoci je pravda, že zamestnávateľ, ktorého duch je založený na náboženstve alebo filozofickom presvedčení, môže podľa EDLP ukladať svojim zamestnancom osobitné povinnosti lojálnosti, rozhodnutie dať zamestnancovi výpoveď založené na porušení takejto povinnosti nemôže na základe práva zamestnávateľa na autonómiu podliehať len obmedzenému súdnemu preskúmaniu vykonanému príslušným vnútroštátnym pracovným súdom, bez ohľadu na povahu dotknutého pracovného miesta a bez toho, aby sa zabezpečila dôkladná rovnováha dotknutých záujmov podľa zásady proporcionality.⁶⁴

75. V dôsledku toho došlo k porušeniu článku 8 EDLP, keďže si Nemecko nesplnilo svoju vyššie uvedenú, pozitívne vymedzenú povinnosť.

2. Článok 4 ods. 2 smernice 2000/78

a) Úvodné poznámky

76. V tejto súvislosti by som chcel uviesť dve úvodné poznámky.

77. Po prvé situácia v konaní vo veci samej sa týka priamej diskriminácie na základe viery žalobkyne, či presnejšie povedané z dôvodu, že je bez vierovyznania. O priamu diskrimináciu ide, ak sa zaobchádza s jednou osobou nepriaznivejšie z dôvodu jej viery, ako sa v porovnateľnej situácii zaobchádza, zaobchádzalo alebo by sa mohlo zaobchádzať s inou osobou.⁶⁵ Priama diskriminácia teda vzniká, ak údajne diskriminačné opatrenie „neoddeliteľne súvis[í] so sporným dôvodom rozdielneho zaobchádzania.“⁶⁶

78. Na rozdiel od nedávnych vecí, kde bol Súdny dvor vyzvaný, aby sa zaoberal horizontálnou kolíziou medzi slobodou náboženstva a iným základným právom, konkrétne slobodou podnikania, v kontexte nepriamej diskriminácie,⁶⁷ článok 2 ods. 2 písm. b) bod i) smernice 2000/78 nie je uplatniteľný na žalovaného ako odôvodnenie rozdielneho zaobchádzania. Stanovuje, že nejde o nepriamu diskrimináciu, ak daný predpis, kritérium alebo zvyklosť sú objektívne odôvodnené oprávneným cieľom a prostriedky na dosiahnutie tohto cieľa sú primerané a nevyhnutné. Vzhľadom na to, že sa konanie vo

62 Tamže, bod 66.

63 Tamže, bod 67.

64 Tamže, bod 69.

65 Článok 2 ods. 2 písm. a) v spojení s článkom 1 smernice 2000/78.

66 Bod 44 návrhov, ktoré predniesla generálna advokátka Kokott vo veci G4S Secure Solutions (C-157/15, EU:C:2016:382) a veci citované v poznámke pod čiarou 25 uvedených návrhov. Súdny dvor rozhodol, že k priamej diskriminácii došlo v súvislosti s verejným vyhlásením zamestnávateľa uskutočňujúceho nábor zamestnancov v rozsudku z 10. júla 2008, Feryn, C-54/07, EU:C:2008:397.

67 Rozsudky zo 14. marca 2017 G4S Secure Solutions (C-157/15, EU:C:2017:203) a Bougnaoui a ADDH (C-188/15, EU:C:2017:204).

veci samej týka priamej diskriminácie, žalovaný sa môže dovolávať len odôvodnení, ktoré pripúšťa smernica 2000/78.⁶⁸ Odôvodnenia relevantné v konaní vo veci samej vychádzajú z článku 4 ods. 2 a článku 2 ods. 5 smernice 2000/78,⁶⁹ tak ako sú uvedené ustanovenia vykladané v zmysle primárneho práva Únie, a najmä článku 17 ZFEÚ a článku 47 Charty.⁷⁰

79. Po druhé, hoci pripúšťam, že článok 4 ods. 2 smernice 2000/78, rovnako ako článok 4 ods. 1 a článok 2 ods. 5 uvedenej smernice, je výnimkou zo zásady zákazu diskriminácie, ktorú je potrebné vykladať reštriktívne,⁷¹ judikatúru Súdneho dvora týkajúcu sa výkladu znenia článku 4 ods. 1 smernice 2000/78 nie je možné použiť na účely výkladu znenia článku 4 ods. 2 smernice. Neskôr uvedené ustanovenie je totiž osobitným ustanovením, ktoré má riešiť osobitné situácie, keď náboženské organizácie v postavení zamestnávateľov, spadajúce do pôsobnosti článku 3 smernice 2000/78, môžu uplatňovať rozdielne zaobchádzanie. Z toho dôvodu bol do smernice 2000/78 začlenený odsek, ktorý je len v malej miere podobný s článkom 4 ods. 1 tejto smernice, a judikatúra týkajúca sa neskôr uvedeného odseku nemá preto význam z hľadiska výkladu znenia článku 4 ods. 2 smernice 2000/78.

80. Článok 4 ods. 2 smernice 2000/78 napríklad neodkazuje na „charakteristiky“ súvisiace s náboženským presvedčením, pričom dôraz na „charakteristiky“ má zásadný význam pre výklad článku 4 ods. 1 smernice 2000/78.⁷² Článok 4 ods. 1 smernice 2000/78 odkazuje na „skutočnú a rozhodujúcu“ požiadavku na zamestnanie a výslovne podmieňuje obmedzenie úpravy rozdielov v zaobchádzaní z dôvodov uvedených v článku 1 smernice 2000/78 existenciou oprávneného cieľa a primeranosti požiadaviek. Článok 4 ods. 2 však odkazuje na „základnú, oprávnenú a odôvodnenú požiadavku povolania s ohľadom na duch organizácie“ a zároveň neobsahuje priamy odkaz na zásadu proporcionality [pozri ďalej časť V(D)].

b) Podporuje článok 4 ods. 2 smernice 2000/78 ústavnoprávne obmedzenie súdneho preskúmania v členskom štáte?

1) Znenie

81. Pripúšťam, že článok 4 ods. 2 prvý pododsek smernice 2000/78 odkazuje na vnútroštátne právo členského štátu v dvoch ohľadoch.⁷³ Po prvé odkazuje na zachovanie právnych predpisov a na prijatie právnych predpisov preberajúcich vnútroštátne zvyklosti existujúce ku dňu prijatia smernice 2000/78.

68 Návrhy, ktoré predniesla generálna advokátka Sharpston vo veci Bougnaoui a ADDH (C-188/15, EU:C:2016:553, bod 63). Pozri tiež rozsudok z 18. novembra 2010, Kleist (C-356/09, EU:C:2010:703, body 41 a 42).

69 Článok 52 ods. 1 Charty sa neuplatňuje na konanie vo veci samej, pretože by rozšíril odôvodnenie platné pre priamu diskrimináciu na základe náboženstva a viery oproti odôvodneniam uvedeným v smernici 2000/78, najmä tým, ktoré sú uvedené v článku 2 ods. 5 a článku 4 ods. 2. Bolo by to v rozpore s článkom 53 Charty, ktorý stanovuje, že žiadne ustanovenie „tejto charty sa nesmie vykladať tak, že obmedzuje alebo poškodzuje ľudské práva a základné slobody uznané... právom Únie“.

70 Nie je preto nutné, aby som posudzoval, ako to tvrdí Írsko vo svojich písomných pripomienkach, či článok 4 ods. 2 smernice 2000/78 stanovuje odôvodnenie uplatniteľné na priamu a nepriamu diskrimináciu na základe náboženstva a viery, v prípade „pracovných činností v... organizáciách, ktorých duch je založený na náboženstve alebo viere“.

71 Pozri napríklad rozsudky z 13. septembra 2011, Prigge a i. (C-447/09, EU:C:2011:573, bod 72 s ohľadom na článok 4 ods. 1 smernice 2000/78 a bod 56 s ohľadom na článok 2 ods. 5 smernice 2000/78), a z 13. novembra 2014, Vital Pérez (C-416/13, EU:C:2014:2371, bod 47 s ohľadom na článok 4 ods. 1 smernice 2000/78). Vo všeobecnosti pozri rozsudok z 11. januára 2000, Kreil (C-285/98, EU:C:2000:2, bod 20 a citovaných judikatúru), ku skutočnosti, že výnimky z jednotlivých práv zakotvených v smerniciach o rovnakom zaobchádzaní sa majú vykladať reštriktívne.

72 Ako je zdôraznené v bode 68 návrhov, ktoré predniesla generálna advokátka Kokott vo veci GS4 Secure Solutions (C-157/15, EU:C:2016:382) a vo veciach citovaných v poznámke pod čiarou 35 uvedených návrhov.

73 Pokiaľ ide o zásady výkladu právnych predpisov Únie, pozri moje návrhy vo veci Pinckernelle (C-535/15, EU:C:2016:996, body 34 až 70).

82. Hoci sa vyššie uvedené týka článku 137 WRV a článku 9 ods. 1 AGG, nemôžem súhlasiť s tým, že by z tohto dôvodu judikatúra Bundesverfassungsgericht (Spolkový ústavný súd) obsahujúca výklad uvedených ustanovení bola zablokovaná v momente prijatia smernice 2000/78. Takýto výklad by bol nezlučiteľný s článkom 4 ods. 2 smernice 2000/78, ktorý spomína len *právne predpisy* a povinnosť vnútroštátnych súdov členských štátov zmeniť prípadne ustálenú judikatúru, pokiaľ táto vychádza z výkladu vnútroštátneho práva, ktorý je nezlučiteľný s cieľmi smernice.⁷⁴

83. Po druhé článok 4 ods. 2 prvý pododsek smernice 2000/78 stanovuje, že rozdiel v zaobchádzaní, ktorý upravuje toto ustanovenie, sa uplatní *so zreteľom* na ústavné predpisy a princípy členského štátu (pozri tiež článok 52 ods. 4 Charty, pokiaľ ide o ústavné tradície *spoločné pre členské štáty*).⁷⁵ Znenie článku 4 ods. 2 smernice 2000/78 však nepodporuje obmedzenie úlohy súdov z hľadiska preskúmania situácie, keď náboženská organizácia odkazuje na článok 4 ods. 2 smernice 2000/78, najmä pri neexistencii výslovného odkazu v danom ustanovení na vnútroštátnu právnu úpravu „s cieľom určiť jeho zmysel a rozsah pôsobnosti“.⁷⁶ Obmedzenie stanovené v článku 4 ods. 2 smernice 2000/78 sa musí vykladať autonómne, pričom sa musí zohľadňovať kontext tohto ustanovenia a cieľ sledovaný smernicou 2000/78.⁷⁷

2) Kontext a cieľ

84. Navyše z článku 2 ods. 5 smernice 2000/78 vyplýva úloha súdov zabezpečiť rovnováhu konkurujúcich záujmov, a to vzhľadom na skutočnosť, že cieľom uvedenej smernice je podľa bodu 37 odôvodnenia vytvorenie „rovnakých východiskových podmienok [v Európskej únii], pokiaľ ide o rovnosť v zamestnaní a povolani“ a s riadnym prihliadnutím na „postavenie“ náboženských organizácií podľa vnútroštátneho právneho poriadku členského štátu, tak ako je to uvedené v odôvodnení 24 smernice 2000/78 a v článku 17 ZFEÚ [pozri ďalej časť V(C)(3) týchto návrhov].

3) Pôvod

85. Nakoniec v prípravných prácach k článku 4 ods. 2 sa mi nepodarilo nájsť nič, čím by bolo možné podporiť úlohu ústavného práva členského štátu v rozsahu, v akom to uvádza žalovaný. Nebol napríklad predložený žiadny konkrétny návrh, a už vôbec nie dohoda, na obmedzenie akéhokoľvek ustanovenia smernice 2000/78 na účely zabezpečenia dôsledného súdneho uplatňovania smernice 2000/78⁷⁸ z úcty k normám súdneho preskúmania stanoveným vnútroštátnym ústavným právom.⁷⁹ Neexistuje žiadny náznak toho, že by sa dôležité pravidlá dôkazného bremena stanovené v článku 10 smernice 2000/78 nemali uplatniť vtedy, ak je dotknutý článok 4 ods. 2 uvedenej smernice.⁸⁰ Nebolo navrhnuté stanovenie takých osobitných pravidiel, aké sa uplatnia podľa článku 15 smernice 2000/78, pokiaľ ide o Severné Írsko a diskrimináciu na základe náboženstva, alebo podľa článku 6 smernice 2000/78, pokiaľ ide o odôvodnenosť rozdielov v zaobchádzaní na základe veku, či článku 3 ods. 4 smernice 2000/78 a ním stanoveného vylúčenia diskriminácie na základe zdravotného postihnutia a veku v prípade ozbrojených síl z pôsobnosti smernice 2000/78.⁸¹

74 Rozsudok z 19. apríla 2016, DI (C-441/14, EU:C:2016:278, bod 33 a citovaná judikatúra).

75 Kurzívou zvýraznil generálny advokát.

76 Rozsudok z 1. decembra 2016, Daouidi (C-395/15, EU:C:2016:917, bod 50 a citovaná judikatúra).

77 Tamže.

78 Pozri poznámku pod čiarou 52 vyššie.

79 Návrh Nemecka, aby bol do článku 4 ods. 2 smernice 2000/78 začlenený odkaz na cirkvi, ktoré majú osobitnú ochranu podľa nemeckej ústavy, nebol prijatý. Pozri Rada Európskej únie, Výsledky rokovaní pracovnej skupiny k sociálnym otázkam z 18. júla 2000, 10254/00 (27. júl 2000), SOC 250 JAI 77, s. 14, poznámka pod čiarou 19.

80 Pokiaľ ide o prenesenie dôkazného bremena na žalovaného, v prípade, že dospeje súd členského štátu k záveru, že existuje domnienka diskriminácie, pozri napríklad rozsudok z 18. decembra 2014, FOA (C-354/13, EU:C:2014:2463, bod 63).

81 Porovnaj rozsudky z 3. júna 2010, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid (C-484/08, EU:C:2010:309, bod 40), v ktorom Súdny dvor rozhodol, že článok 4 ods. 2 smernice Rady 93/13/EHS z 5. apríla 1993 o nekalých podmienkach v spotrebiteľských zmluvách (Ú. v. ES L 95, 1993, s. 29; Mim. vyd. 15/002, s. 288) nie je možné vykladať v tom zmysle, že bráni členským štátom, aby prijali prísnejšie pravidlá, než sú pravidlá stanovené uvedenou smernicou, pokiaľ smerujú k zabezpečeniu vyššej úrovne ochrany spotrebiteľov.

86. Pripúšťam, že návrh znenia článku 4 ods. 2 smernice 2000/78 prešiel mnohými zmenami,⁸² podobne ako to bolo v prípade nezhôd týkajúcich sa znenia článku 17 ZFEÚ, ku ktorým došlo počas zasadnutia, na ktorom bol prijatý návrh Zmluvy o Ústave pre Európu⁸³ [pozri ďalej časť V(C)(3) týchto návrhov]. Na základe vyššie uvedeného by bolo možné dospieť k záveru, že členské štáty majú podľa článku 4 ods. 2 smernice 2000/78 širokú mieru voľnej úvahy, pokiaľ ide o pracovné činnosti, pre ktoré náboženstvo alebo viera zodpovedajú základným oprávneným a odôvodneným požiadavkám s ohľadom na povahu pracovnej činnosti alebo podmienky jej výkonu,⁸⁴ ale vždy s výhradou výkladu daného ustanovenia zo strany Súdneho dvora. Z prípravných prác som schopný odvodiť len toto, vzhľadom na to, že odrážajú zložité rokovania, ktoré viedli nakoniec k prijatiu kompromisného znenia, a to čiastočne aj s ohľadom na nezhody týkajúce sa obsahu článku 4 ods. 2 smernice 2000/78.⁸⁵

87. Dospel som preto k záveru, že samotný článok 4 ods. 2 smernice 2000/78 stanovuje vo svojom prvom pododseku parametre pre model súdneho preskúmania, ktorý sa použije v prípadoch, keď je napadnutá argumentácia náboženskej organizácie, ktorá sa odvoláva na uvedené ustanovenie na účely odôvodnenia toho, že rozdielne zaobchádzanie na základe náboženského presvedčenia nepredstavuje protiprávnu diskrimináciu. Predstavuje náboženstvo alebo viera danej osoby z dôvodu povahy dotknutých pracovných činností alebo podmienok ich výkonu základnú, oprávnenú a odôvodnenú pracovnú požiadavku s ohľadom na duch organizácie? Požiadavkami, ktoré vyplývajú z uvedeného ustanovenia, sa budem zaoberať vo svojej odpovedi na tretiu otázku.

3. Článok 17 ZFEÚ

88. V prípadoch, keď je nutné poskytnúť výklad ustanovenia sekundárneho práva Únie, sa musí predpis sekundárneho práva Únie v rámci možností vykladať v takom zmysle, aby to bolo v súlade s ustanoveniami zmlúv a so všeobecnými zásadami práva Únie.⁸⁶ Článok 17 ods. 1 a ods. 2 ZFEÚ má preto priamy význam z hľadiska výkladu článku 4 ods. 2 smernice 2000/78. Zastávam však názor, že dopad článku 17 ZFEÚ na ústavnú štruktúru Únie je miernejší, než ako to tvrdí žalovaný.

89. Širšia ústavná štruktúra Únie, a najmä rozmer jej záväzku dodržiavať základné práva, bráni výkladu článku 17 ods. 1 ZFEÚ, podľa ktorého Únia „rešpektuje a nezasahuje do postavenia, ktoré majú cirkvi a náboženské združenia alebo spoločenstvá v členských štátoch podľa vnútroštátneho práva“ vo všetkých predstaviteľných situáciách a osobitne pokiaľ postavenie poskytnuté takýmto organizáciám právom členského štátu nezaručuje ich základné práva.

90. Je to v súlade s ustálenou judikatúrou Súdneho dvora. Pri výklade ustanovení práva Únie je potrebné zohľadniť nielen jeho doslovné znenie, ale aj kontext, v ktorom sa nachádza a ciele sledované právnou úpravou, ktorej je súčasťou.⁸⁷

82 Pokiaľ ide o návrhy a pozmeňovacie návrhy posudzované Radou, pozri <http://www.consilium.europa.eu/register/en/content/int/?lang=EN&typ=ADV>, medziinštitucionálny spis: 1999/0225 (CNS). Zatiaľ čo článok 4 ods. 2 smernice 2000/78 tvorí časť pôvodného legislatívneho návrhu Komisie [(KOM (1999) 0565 v konečnom znení, Ú. v. 2000 C 177E, s. 42], akonáhle bol navrhnutý, stal sa predmetom viac ako ôsmich návrhov a mnohých námietok v rámci parlamentných diskusií a návrhov úprav. Všetky návrhy sa však týkali pracovných činností súvisiacich s náboženskými aktivitami. Pozri tiež správu Európskeho parlamentu k návrhu Komisie A5-0264/2000 z 21. septembra 2000 na s. 24. „Zámerom je rozšíriť znenie tak, aby sa týkalo širších ‚spoločenských‘ aktivít náboženských organizácií pri ich obmedzení len na zamestnancov, ktorí sa priamo podieľajú na filozofickom usmernení (teda nie na pracovníkov na recepcii alebo vrátnikov). Objasňuje tiež, že osobitná výnimka sa uplatní len na náboženské presvedčenie a nie, napríklad, na sexuálnu orientáciu.“ [neoficiálny preklad]

83 Podpísaná v Ríme 29. októbra 2004 (Ú. v. EÚ C 310, 2004, s. 1).

84 Pozri analogicky rozsudok z 12. októbra 2010, Ingeniørforeningen i Danmark (C-499/08, EU:C:2010:600, bod 33 a citovaná judikatúra), v ktorom Súdny dvor v rámci sporu týkajúceho sa diskriminácie na základe veku uviedol, že členské štáty disponujú širokou mierou voľnej úvahy pri výbere opatrení spôsobilých dosiahnuť ciele, ktoré sledujú v oblasti sociálnej politiky a zamestnanosti, ale že táto miera voľnej úvahy nemôže mať za následok zbavenie podstaty zásady zákazu diskriminácie na základe veku.

85 Návrh zápisnice (uverejnený 1. februára 2001) z 2296. zasadnutia Rady (zamestnanosť a sociálna politika) konaného v Luxemburgu 17. októbra 2000, 12458/00, PV/CONS 61 SOC 363, s. 4, a tlačová správa zo 17. októbra 2000 týkajúca sa 2296. zasadnutia Rady, 12125/00 (správa 378).

86 Rozsudok z 1. apríla 2004, Borgmann (C-1/02, EU:C:2004:202, bod 30).

87 Rozsudok z 27. apríla 2017, Pinckernelle (C-535/15, EU:C:2017:315, bod 31 a citovaná judikatúra).

91. Podstatný význam pre výklad článku 17 ZFEÚ má v skutočnosti úroveň minimálnej ochrany zaručená článkom 52 ods. 3 Charty, s ohľadom na judikatúru Európskeho súdu pre ľudské práva týkajúcu sa práva náboženských organizácií na autonómiu a sebaurčenie. Hoci článok 17 ods. 1 ZFEÚ stanovuje, že Únia „rešpektuje a nezasahuje do postavenia, ktoré majú cirkvi a náboženské združenia alebo spoločenstvá v členských štátoch podľa vnútroštátneho práva“, nemôže vyššie uvedené znamenať, že by bolo možné jednoducho opomenúť pravidlá ochrany autonómie cirkví a iných náboženských organizácií, ktoré boli odvodené v rámci článkov 9 a 11 EDLP [a ktoré budú podrobne preskúmané v časti V(D) nižšie], pokiaľ by bolo podľa vnútroštátneho práva členského štátu *obmedzené* postavenie cirkví, náboženských združení a spoločenstiev, či filozofických a nekonfesných organizácií, hoci práve to by mohlo vyplývať zo samostatného výkladu znenia článku 17 ods. 1 a ods. 2 ZFEÚ.

92. V takomto prípade by Súdny dvor a sudy členských štátov boli na základe povinností, ktoré im vyplývajú z článku 47 Charty a v zmysle článku 19 ZEÚ a povinnosti, podľa ktorej sú členské štáty povinné stanoviť „v oblastiach, na ktoré sa vzťahuje právo Únie, prostriedky nápravy potrebné na zabezpečenie účinnej právnej ochrany“, ⁸⁸ povinné v rámci uplatňovania práva Únie pokračovať v presadzovaní slobody „myslenia, svedomia a náboženského vyznania“, tak ako to stanovuje článok 10 Charty, a tiež slobody združovania podľa článku 12 Charty, ⁸⁹ v súlade so základnými právami Európskej únie a úrovňou ochrany poskytovanou podľa judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva, pokiaľ ide o autonómiu náboženských organizácií. Komisia vo svojich písomných pripomienkach uvádza, že v „Únii práva súdom Únie prislúcha bdieť nad dodržiavaním“ práva Únie. ⁹⁰

93. Inými slovami, zastávam názor, že by bolo nesprávne vykladať článok 17 ods. 1 a 2 ZFEÚ ako nejakú *metazásadu* ústavného práva, ⁹¹ ktorá zaväzuje Úniu rešpektovať postavenie cirkví, náboženských združení a spoločenstiev, a tiež filozofických a nekonfesných organizácií, podľa vnútroštátneho práva, bez ohľadu na okolnosti. Takýto prístup by bol nezlučiteľný s inými ustanoveniami primárneho práva Únie, akým je mechanizmus stanovený článkom 7 ZEÚ, ktorý upravuje „jasné riziko vážneho porušenia hodnôt niektorým členským štátom“, na ktorých je založená Európska únia, stanované v článku 2 ZEÚ. Je tiež potrebné prihliadnúť na článok 10 ZFEÚ a na ciele sledované Európskou úniou pri vymedzení a uskutočňovaní ich politík a činností, a články 22 a 47 Charty, kde skôr uvedený článok podporuje pluralizmus a neskôr uvedený odráža všeobecnú zásadu práva na účinnú právnu ochranu v prípade porušenie práv a slobôd zaručených právom Únie. Toto pravidlo bolo začlenené do súboru základných práv Európskej únie na základe sporu týkajúceho sa porušenia práva Únie v otázkach rovnakého zaobchádzania. ⁹²

94. Pripúšťam, že je možné tvrdiť, že článok 5 ZEÚ a odkaz v ňom na „subsidiaritu“ podporuje existenciu výlučnej právomoci členských štátov, pokiaľ ide o rozsah a intenzitu súdneho preskúmania činností náboženských organizácií, ktoré sa v pracovnoprávných vzťahoch dopúšťajú diskriminácie na základe náboženstva a viery, a že článok 4 ods. 2 ZEÚ zdôrazňuje povinnosť Európskej únie rešpektovať národnú identitu členských štátov a ich základné politické a ústavné systémy.

88 Súdny dvor nedávno rozhodol, že článku 47 Charty „zodpovedá povinnosť uložená členským štátom v článku 19 ods. 1 druhom pododseku ZEÚ ustanoviť v oblastiach, na ktoré sa vzťahuje právo Únie, prostriedky nápravy potrebné na zabezpečenie účinnej právnej ochrany“. Pozri bod 70 návrhov, ktoré predniesol generálny advokát Bobek vo veci EL Hassani (C-403/16, EU:C:2017:659) (v konaní pred Súdnym dvorom), kde je citovaný rozsudok zo 16. mája 2017, Berlioz Investment Fund (C-682/15, EU:C:2017:373, bod 44).

89 Paralelným ustanovením k článku 12 Charty je článok 11 EDLP. Európsky súd pre ľudské práva rozhodol, že ak je dotknutá organizácia náboženského spoločenstva, je potrebné článok 9 EDLP vykladať v zmysle článku 11 EDLP o slobode združovania. Pozri napríklad rozsudok ESEP z 9. júla 2013, Sindicatul „Păstorul cel Bun“ v. Rumunsko, CE:ECHR:2013:0709JUD000233009, bod 136.

90 Rozsudok z 21. septembra 2016, Komisia/Španielsko (C-140/15 P, EU:C:2016:708, bod 117).

91 Pozri „Úvod“, ktorý napísal Larry ALEXANDER, In: ALEXANDER, L. (ed), *Constitutionalism: Philosophical Foundations* (Cambridge University Press, 1998) s. 1, a jeho rozbor na stranách 2 až 4 k rozdielu medzi metaústavou, ktorej prvky sú relatívne pevne stanovené (napríklad delba moci) a symbolickou ústavou, ktorej obsah sa môže zmeniť bez toho, aby došlo k zmene metaústavy.

92 Rozsudok z 15. mája 1986, Johnston (222/84, EU:C:1986:206). Pozri nedávno napríklad rozsudok z 27. júna 2013, Agrokonstulting-04 (C-93/12, EU:C:2013:432, bod 59).

95. Súhlasím však tiež s tým, že hoci článok 17 ZFEÚ dopĺňa a konkretizuje článok 4 ods. 2 ZEÚ,⁹³ nie je možné z neskôr uvedeného konštatovať, že „niektoré oblasti alebo činnosti by boli v celom rozsahu vylúčené z pôsobnosti smernice 2000/78. Naopak, uplatňovanie tejto smernice nesmie ohroziť národnú identitu členských štátov. Národná identita teda neobmedzuje pôsobnosť smernice ako takú, ale treba ju náležite zohľadniť pri výklade zásady rovnakého zaobchádzania zakotvanej v tejto smernici, ako aj pri výklade možností odôvodnenia prípadného rozdielného zaobchádzania.“⁹⁴ Ochrana zakotvená v článku 4 ods. 2 ZEÚ zahrňuje otázky, akými je rozdelenie právomocí medzi orgány vlády v rámci členských štátov, najmä na úrovni *spolkových krajín*.⁹⁵

96. Zmluvy preto neobsahujú dané ustanovenia primárneho práva, ktoré by boli formulované dostatočne imperatívne na to, aby boli bola opomenutá judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva a Súdneho dvora, v ktorej spomínané súdy zabezpečovali rovnováhu medzi konkurujúcimi záujmami v prípade kolízie základných práv,⁹⁶ alebo aby bola obmedzená právomoc Európskej únie, pokiaľ ide o súdnu ochranu zákazu diskriminácie na základe náboženstva, v prípade, že náboženská organizácia odkazuje na článok 4 ods. 2 smernice 2000/78.⁹⁷

97. Tento vývoj nepodporujú ani ciele článku 17 ZFEÚ, ktoré vychádzajú z jeho pôvodu.⁹⁸ Znenie článku 17 ZFEÚ bolo prejednané na zasadnutí o Zmluve o Ústave pre Európu,⁹⁹ kde bolo údajne intenzívne presadzované vloženie odkazu na náboženské a najmä kresťanské európske dedičstvo¹⁰⁰ rovnako dôrazne potlačené sekulárnymi skupinami a členskými štátmi presadzujúcimi jasné oddelenie cirkvi od štátu.¹⁰¹ Toto napätie sa odráža v skutočnosti, že odkaz na „duchovnú inšpiráciu“, ktorý bol navrhovaný počas zasadnutia a proti ktorému v každom prípade protestovali niektoré náboženské skupiny z dôvodu absencie výslovného odkazu na kresťanstvo, nebol nakoniec súčasťou konečnej verzie Zmluvy o Ústave pre Európu.¹⁰² Znenie vyhlásenia č. 11, ktoré bolo pripojené k Amsterdamskej zmluve,¹⁰³ (v rámci tej istej revízie, ktorá rozšírila právomoci Európskej únie v boji proti diskriminácii,

93 Návrhy, ktoré predniesla generálna advokátka Kokott vo veci Congregación de Escuelas Pías Provincia Betania (C-74/16, EU:C:2017:135, bod 31).

94 Pozri návrhy, ktoré predniesla generálna advokátka Kokott vo veci GS4 Security Solutions (C-157/15, EU:C:2016:382, bod 32 a citovaná judikatúra). Vo všeobecnosti k článku 4 ods. 2 ZEÚ pozri rozsudky z 21. decembra 2016, Remondis (C-51/15, EU:C:2016:985, bod 40), a z 2. júna 2016, Bogendorff von Wolffersdorff (C-438/14, EU:C:2016:401, bod 73 a citovaná judikatúra).

95 Rozsudok z 12. júna 2014, Digibet (C-156/13, EU:C:2014:1756, bod 34).

96 Pozri body 55, 56 a 68 až 75 vyššie.

97 Analogicky pozri bod 16 rozsudku z 11. januára 2000, Kreil (C-285/98, EU:C:2000:2). Z dotknutých článkov Zmluvy „nebolo možné odvodiť“, „že existuje všeobecná výhrada, obsiahnutá v Zmluve, ktorá vylučuje z pôsobnosti práva Spoločenstva každé opatrenie prijaté z dôvodu verejnej bezpečnosti“.

98 Pozri napríklad rozsudok z 27. októbra 2016, Komisia/Nemecko (C-220/15, EU:C:2016:815, bod 39). Pre podrobnejšiu diskusiu pôvodu článku 17 ZFEÚ a relevantných častí preambuly ZEÚ pozri napríklad McCREA: c. d., s. 53 – 74, a OANTA, G.A.: „The Status of Churches and Philosophical and Non-Confessional Organizations within the Framework of the European Union Reform“. In: *Lex et Scientia International Journal*, Bukurešť (Rumunsko), č. XV, zv. 2, 2008, s. 121.

99 Článok 17 zodpovedá článku I-52 Zmluvy o Ústave pre Európu (Ú. v. EÚ C 310, 2004, s. 1).

100 Pozri „Post-Synodal Apostolic Exhortation Ecclesia in Europe of His Holiness Pope John Paul II to the Bishops, Men and Women in the Consecrated Life and All the Lay Faithful on Jesus Christ Alive in His Church the Source of Hope for Europe“, 28. jún 2003. Citované v COMECE, The Treaty Establishing a Constitution for Europe: Elements for an Evaluation, 11. marca 2005, dostupné na http://www.comece.eu/dl/pmnr/KJmKkq4KJK/20050311PUBCONV_EN.pdf, s. 3.

101 McCREA: c. d., s. 54. Počas medzivládnej konferencie konanej v roku 1996 nemecká delegácia údajne neúspešne navrhovala nasledujúci článok: „Únia je toho názoru, že ústavné postavenie náboženských spoločenstiev v členských štátoch je vyjadrením identity členských štátov a ich kultúry, v rámci spoločného právneho dedičstva.“ Pozri OANTA: c. d., s. 123.

102 Ú. v. EÚ C 169, 2003, s. 1.

103 Vyhlásenie č. 11 pripojené k záverečnému aktu medzivládnej konferencie k Amsterdamskej zmluve podpísanej 2. októbra 1997 (Ú. v. ES C 340, 1997, s. 133).

okrem iného, na základe náboženstva a viery),¹⁰⁴ bolo nakoniec prijaté vo forme odsekov 1 a 2 článku 17 ZFEÚ,¹⁰⁵ a článok 17 ods. 3 ZFEÚ bol doplnený do štruktúry už existujúceho dialógu medzi inštitúciami Únie a náboženskými spoločenstvami.¹⁰⁶ Preambula ZEÚ sa v skutočnosti inšpiruje rôznymi „kultúrnymi, náboženskými a humanistickými“ zdrojmi.

98. Nápadnou je v tejto súvislosti neexistencia akéhokoľvek náznaku úmyslu vykonať v rámci článku 17 ZFEÚ určité všeobecné prebratie súdneho preskúmania odôvodnenia nerovnakého zaobchádzania na základe náboženského presvedčenia do vnútroštátneho práva, ak takéto rozdielne zaobchádzanie uplatňujú náboženské organizácie spadajúce do pôsobnosti článku 3 smernice 2000/78. Zastávam skôr názor, že článok 17 ZFEÚ je užšie spojený s článkom 5 ods. 2 ZEÚ, ktorý ako poukazuje žalovaný vo svojich písomných pripomienkach, zveruje postavenie cirkvi do výlučnej právomoci členských štátov.

99. Článok 17 ods. 1 a ods. 2 ZFEÚ teda znamená, že členské štáty disponujú voľnou úvahou pri výbere modelu ich vzťahov s náboženskými organizáciami a spoločenstvami a že Únia je povinná zachovávať v tejto súvislosti neutrálne stanovisko.¹⁰⁷ Takýto výklad „postavenia“ podľa vnútroštátneho práva v článku 17 ZFEÚ je v súlade s rozsahom povinnosti EÚ podľa článku 4 ods. 2 ZEÚ rešpektovať základné politické a ústavné systémy členských štátov.¹⁰⁸

100. Na záver je možné uviesť, že článok 17 ZFEÚ znázorňuje, že ústavné imperatívy Únie odrážajú to, čo jeden z odborníkov v oblasti práva označil za „pluralizmus hodnôt“. Na základe tejto úvahy sú kolízie medzi rôznymi právami alebo prístupmi k nim považované za bežné a riešia sa zabezpečením rovnováhy medzi konkurujúcimi aspektmi, a nie tým, že bude jednému z nich daná prednosť v hierarchickom zmysle.¹⁰⁹ Odráža sa to v článku 2 ZEÚ, článku 22 Charty a článku 2 ods. 5 smernice 2000/78.

4. Záver k prvej otázke

101. Navrhujem preto nasledujúcu odpoveď na prvú otázku.

Článok 4 ods. 2 smernice 2000/78/ES sa má vykladať v tom zmysle, že zamestnávateľ, akým je žalovaný v tejto veci, resp. cirkev v jeho mene, nemôže sám záväzne rozhodnúť o tom, či určité náboženstvo uchádzača o zamestnanie v závislosti od povahy pracovnej činnosti alebo kontextu, v ktorom sa vykonáva, tvorí základnú, oprávnenú a odôvodnenú požiadavku povolania s ohľadom na duch zamestnávateľa/cirkvi.

104 Článok 13 ES bol prijatý v rámci amsterdamskej revízie. Teraz článok 19 ZEÚ.

105 Pracovný dokument konferencie zástupcov vlád členských štátov. Predsedníctvo medzivládnej konferencie, 23. júl 2007, CIG 1/07, s. 49.

106 Tamže. Pozri napríklad HOUSTON, K.: „The Logic of Structured Dialogue between Religious Associations and the Institutions of the European Union“. In: LEUSTEAN, L.N., MADELEY, J.T.S. (eds), *Religion, Politics and Law in the European Union* (Routledge, 2010), s. 201; MUDROV, S. A.: „The European Union and Christian Churches: The Patterns of Interaction“. Discussion Paper, Europa-Kolleg Hamburg, Institute for European Integration, č. 3/14.

107 OANTA: c. d., s. 127. V jednej štúdii je uvedených až päť spôsobov úpravy vzťahov medzi cirkvou a štátom. Pozri MANCINI, S., ROSENFELD, M.: „Unveiling the limits of tolerance; comparing the treatment of majority and minority religious symbols in the public sphere“. In: ZUCCA and UNGUREANU: c. d., s. 160 – 162.

108 Bod 95 vyššie.

109 McCREA: c. d., s. 60 a 61, kde sú citovaní BENGOTXEA, J., MACCORMICK, N., a MORAL SORIANO, L.: „Integration and Integrity in the Legal Reasoning of the European Court of Justice“. In: de BÚRCA, G., WEILER, J.H.H. (eds), *The European Court of Justice* (Oxford University Press, 2001), s. 64.

D. O tretej otázke

102. Nie všetky opatrenia sú chránené právnym poriadkom len preto, že boli uskutočnené s odkazom na určitý druh náboženského presvedčenia.¹¹⁰ Predmetom tretej otázky vnútroštátneho súdu je, či sú predmetné požiadavky základnými oprávnenými a odôvodnenými požiadavkami s ohľadom na duch organizácie podľa článku 4 ods. 2 smernice 2000/78.

103. Z predchádzajúcej analýzy týkajúcej sa odpovede na prvú otázku je zrejmé, že článok 4 ods. 2 smernice 2000/78 predstavuje napätie medzi právom náboženských organizácií na autonómiu a sebaurčenie, *forum externum*, na jednej strane, a právom zamestnancov a potenciálnych zamestnancov na slobodu náboženského presvedčenia *forum internum*, a tiež právom nebyť diskriminovaný na základe uvedeného náboženského presvedčenia, na druhej strane.

104. Okrem stanovenia základov na účely zodpovedania na prvú otázku obsahuje uvedená analýza nasledujúce faktory, alebo požiadavky, ako to uvádza tretia otázka, ktoré sú relevantné z hľadiska toho, či sú pracovné požiadavky týkajúce sa náboženstva alebo viery v závislosti od povahy pracovnej činnosti alebo podmienky jej výkonu základné oprávnené a odôvodnené s ohľadom na duch organizácie:

- i) právo náboženských organizácií na autonómiu a sebaurčenie je základným právom, ktoré je uznané a chránené právom Únie, tak ako to odrážajú články 10 a 12 Charty. Článok 4 ods. 2 smernice 2000/78 a najmä jeho odkaz na „duch“ náboženských organizácií, sa musí vykladať v súlade s týmto základným právom;
- ii) článok 4 ods. 2 smernice 2000/78 poskytuje členským štátom širokú mieru voľnej úvahy, pokiaľ ide o pracovné činnosti, pre ktoré náboženstvo alebo viera predstavujú základnú, oprávnenú a odôvodnenú požiadavku vzhľadom na povahu pracovnej činnosti alebo podmienky jej výkonu;¹¹¹
- iii) odkaz na „ústavné predpisy a princípy členského štátu“ v článku 4 ods. 2 prvom pododseku smernice 2000/78, v prípade že sa vykladá v zmysle článku 17 ods. 1 ZFEÚ znamená, že smernicu 2000/78 je potrebné uplatňovať tak, aby bol uznaný a nebol dotknutý model vzájomných vzťahov medzi cirkvami, náboženskými združeniami alebo spoločenstvami, na jednej strane, a štátom na druhej strane, ktorý si jednotlivé členské štáty zvolili.¹¹²

105. Vzhľadom na to, že články 10 a 12 Charty „zodpovedajú“ článkom 9 a 11 EDLP, v zmysle článku 52 ods. 3 Charty, obsahuje právo náboženských organizácií na sebaurčenie a autonómiu prinajmenšom nasledujúcu ochranu práva Únie.

106. Európsky súd pre ľudské práva rozhodol, že okrem veľmi výnimočných prípadov právo na slobodu náboženstva zaručené podľa EDLP vylučuje akýkoľvek priestor pre voľnú úvahu zo strany štátu, pokiaľ ide o určenie, či viera alebo spôsoby jej vyjadrenia sú oprávnené.¹¹³ Právo náboženských spoločenstiev na autonómnu existenciu sa nachádza v samotnom centre záruk stanovených článkom 9 EDLP, ktorý je v rovnakej miere nevyhnutný z hľadiska pluralizmu v demokratickej spoločnosti.¹¹⁴ Judikatúra

110 Návrhy, ktoré predniesla generálna advokátka Kokott vo veci GS4 Security Solutions (C-157/15, EU:C:2016:382, bod 37), kde sú citované rozsudky ESLP z 10. novembra 2005, Leyla Şahin v. Turecko, CE:ECHR:2005:1110JUD004477498; z 1. júla 2014, S.A.S. v. Francúzsko, CE:ECHR:2014:0701JUD004383511, a z 26. novembra 2015, Ebrahimian v. Francúzsko, CE:ECHR:2015:1126JUD006484611.

111 Bod 86 vyššie.

112 Bod 99 vyššie.

113 Napríklad rozsudok ESLP z 8. apríla 2014, Magyar Keresztény Mennonita Egyház a i. v. Maďarsko, CE:ECHR:2014:0408JUD007094511, bod 76 a citovaná judikatúra. Napríklad propagácia ideológie znevažujúcej ľudí by zjavne odporovala základným hodnotám Únie podľa článku 2 ZEÚ. Pozri návrhy, ktoré predniesla generálna advokátka Kokott vo veci GS4 Secure Solutions (C-157/15, EU:C:2016:382, bod 89).

114 Rozsudok ESLP z 26. apríla 2016, İzzettin Doğan a i. v. Turecko, CE:ECHR:2016:0426JUD006264910, bod 93 a citovaná judikatúra.

Európskeho súdu pre ľudské práva nepripúšťa zásahy štátu do vnútornej organizácie cirkví¹¹⁵ a určenie príslušnosti k náboženskému spoločenstvu je úlohou najvyšších duchovných autorít a nie štátu.¹¹⁶ Ak by organizácia takéhoto spoločenstva nebola chránená článkom 9, boli by ohrozené všetky ostatné aspekty slobody náboženstva jednotlivca.¹¹⁷

107. Štát nemôže uložiť náboženskému spoločenstvu povinnosť prijať nových členov alebo vylúčiť členov spoločenstva.¹¹⁸ Taktiež nemôže štát uložiť náboženskému spoločenstvu povinnosť, aby niekoho poverilo plnením určitej náboženskej povinnosti.¹¹⁹ Rešpektovanie autonómie náboženských spoločenstiev uznaných štátom vyžaduje najmä to, aby takýto štát prijal právo daných spoločenstiev reagovať v súlade so svojimi vlastnými pravidlami a záujmami na akékoľvek disidentské hnutie, ktoré by mohlo ohroziť jeho súdržnosť, meno alebo jednotu.¹²⁰ Štátny zásah je možný len z najzávažnejších a najpresvedčivejších dôvodov¹²¹ a štát je tak napríklad oprávnený overiť si, či určité hnutie alebo združenie nevykonáva len pod zámenkou náboženských cieľov činnosti, ktoré by boli škodlivé pre obyvateľstvo alebo verejnú bezpečnosť.¹²² Ochrana podľa článku 9 EDLP je vo všeobecnosti podmienená len tým, že členovia náboženskej organizácie majú spoločnú vieru, ktorá je dostatočne dôležitá, vážna, konzistentná a významná.¹²³

108. Ak je dotknutá organizácia náboženským spoločenstvom, je potrebné článok 9 vykladať v zmysle článku 11, ktorý chráni združenie proti neodôvodneným štátnym zásahom.¹²⁴ V tomto zmysle Európsky súd pre ľudské práva opakovane uviedol, že súčasťou náboženskej slobody je sloboda vyjadriť svoje náboženské presvedčenie „spoločne s tými, ktorí majú rovnaké vierovyznanie“.¹²⁵

109. Európsky súd pre ľudské práva často zdôrazňuje, že úlohou štátu je neutrálne a nestranné organizovať praktizovanie rôznych náboženstiev, viery a náboženského presvedčenia, pričom uvádza, že takáto činnosť štátu pomáha zabezpečiť verejný poriadok, náboženskú harmóniu a toleranciu v demokratickej spoločnosti.¹²⁶ Pokusy štátu konať ako rozhodca v sporoch medzi náboženskými spoločenstvami a rôznymi opozičnými frakciami, ktoré existujú alebo vznikajú v takýchto spoločenstvách, môžu ohroziť autonómiu dotknutých cirkví.¹²⁷ Svojoľný zásah štátu do vnútorného sporu v rámci cirkvi, a teda do jej vnútornej organizácie je neprijateľný, a teda v rozpore s článkom 9 EDLP.¹²⁸

110. Nesúhlasím však s tvrdením žalovaného, podľa ktorého skutočnosť, že štátne orgány nie sú oprávnené skúmať zákonnosť náboženskej viery či zasahovať do vnútornej organizácie náboženských spoločenstiev, nutne znamená, že nie súdy, ale náboženské spoločenstvá sú jedinými subjektmi, ktoré môžu rozhodnúť, či je určitá pracovná požiadavka základná oprávnená a odôvodnená vzhľadom na povahu pracovnej činnosti a podmienky jej výkonu podľa článku 4 ods. 2 smernice 2000/78. Zastávam skôr názor uvedený Írskom v jeho písomných pripomienkach, že duch náboženstva je subjektívnu skutočnosťou, ktorá je samostatná a odlišná od činností smerujúcich k jeho zachovaniu, čo je

115 Rozsudok ESLP zo 16. septembra 2010, Holy Synod of the Bulgarian Orthodox Church (Metropolitan Inokentiy) a i. v. Bulharsko, CE:ECHR:2010:0916JUD000041203, bod 26.

116 Rozsudok ESLP z 26. apríla 2016, İzzettin Doğan a i. v. Turecko, CE:ECHR:2016:0426JUD006264910, body 110 a 121 a citovaná judikatúra.

117 Rozsudok ESLP z 9. júla 2013, Sindicatul „Păstorul cel Bun“ v. Rumunsko, CE:ECHR:2013:0709JUD000233009, bod 136.

118 Tamže, bod 137.

119 Rozsudok ESLP z 12. júna 2014, Fernández Martínez v. Španielsko, CE:ECHR:2014:0612JUD005603007, bod 129 a citovaná judikatúra.

120 Tamže, bod 128.

121 Rozsudok ESLP z 26. apríla 2016, İzzettin Doğan a i. v. Turecko, CE:ECHR:2016:0426JUD006264910, bod 110.

122 Rozsudok ESLP z 13. decembra 2001, Metropolitan Church of Bessarabia a i.v. Moldavsko, CE:ECHR:2001:1213JUD004570199, bod 113.

123 Rozsudok ESLP z 15. januára 2013, Eweida a i. v. Spojené kráľovstvo, CE:ECHR:2013:0115JUD004842010, bod 81.

124 Rozsudok ESLP z 9. júla 2013, Sindicatul „Păstorul cel Bun“ v. Rumunsko, CE:ECHR:2013:0709JUD000233009, bod 136.

125 Rozsudok ESLP z 31. júla 2008, Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas a i. v. Rakúsko, CE:ECHR:2008:0731JUD004082598, bod 61.

126 Rozsudok ESLP z 26. apríla 2016, İzzettin Doğan a i. v. Turecko, CE:ECHR:2016:0426JUD006264910, bod 107 a citovaná judikatúra.

127 Rozsudok ESLP z 9. júla 2013, Sindicatul „Păstorul cel Bun“ v. Rumunsko, CE:ECHR:2013:0709JUD000233009, body 165 a 166.

128 Rozsudok ESLP z 22. januára 2009, Holy Synod of the Bulgarian Orthodox Church (Metropolitan Inokentiy) a i. v. Bulharsko, CE:ECHR:2009:0122JUD000041203.

objektívnou skutočnosťou preskúmateľnou súdmi. Inými slovami, žalovaný si pletie dva rôzne pojmy. Hoci súdne preskúmanie ducha cirkvi musí byť obmedzené v tom rozsahu, ako to vyplýva z judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva, a teda aj z ústavných tradícií členských štátov,¹²⁹ neznamená to, že by súd členského štátu nemohol, na rozdiel od takmer nepreskúmateľného ducha náboženstva, posudzovať *dotknuté činnosti* a určiť, či je rozdielne zaobchádzanie na základe viery základné oprávnené a odôvodnené.

111. Pri rozhodovaní vnútroštátneho súdu o tom, či je kresťanská viera základnou oprávnenou a odôvodnenou pracovnou požiadavkou, pokiaľ ide o pracovné miesto, ktorého náplňou je príprava správy o rasovej diskriminácii a ktorého súčasťou je verejné a profesijné zastupovanie žalovaného a koordinácia postupu formovania názorov v rámci tejto organizácie, je potrebné zohľadniť ďalšie faktory:¹³⁰

- iv) výraz „odôvodnenú“ v článku 4 ods. 2 smernice 2000/78 vyžaduje analýzu toho, či relevantné pracovné požiadavky, ktoré vedú k priamej diskriminácii na základe náboženstva alebo viery, sú vhodne upravené z hľadiska ochrany práva žalovaného na autonómiu a sebaurčenie v tom zmysle, že sú vhodné na dosiahnutie tohto cieľa;
- v) výraz „základnú, oprávnenú“ vyžaduje analýzu súvislosti týchto dotknutých činností s kazateľským poslaním žalovaného;¹³¹
- vi) v súlade s požiadavkou článku 4 ods. 2 smernice 2000/78 na rozdiel v zaobchádzaní uplatňovaný s prihliadnutím na „všeobecné zásady právnych predpisov“ a prístupom Európskeho súdu pre ľudské práva k výkladu článku 9 ods. 2 EDLP pri určovaní, či uplatnenie práva náboženskej organizácie na autonómiu a sebaurčenie spôsobuje neprimerané účinky vzhľadom na ďalšie práva chránené EDLP,¹³² musí byť dopad z hľadiska proporcionality na legitímny cieľ spočívajúci v zabezpečení užitočného účinku zákazu diskriminácie na základe náboženstva alebo viery podľa smernice 2000/78 zohľadnený vo vzťahu k právu žalovaného na autonómiu a sebaurčenie,¹³³ a to pri zohľadnení skutočnosti, že článok 3 smernice 2000/78 nerozlišuje medzi náborom a prepúšťaním.¹³⁴

112. Body iv) a v) je vhodné podrobnejšie preskúmať.

113. Pravidlá výkladu právnych predpisov Únie boli podrobne uvedené v bodoch 81 až 85 vyššie. Pokiaľ ide o bod iv), je podľa môjho názoru rozhodujúce, že prípravné práce obsahujú zmenu, ktorú navrhla luxemburská delegácia, zo slova „nevyhnutné“ na „odôvodnené“, v zmysle návrhu predloženého vládou Spojeného kráľovstva, aby bol výraz „nevyhnutné“ nahradený výrazom „vhodné“ alebo „relevantné“.¹³⁵ Predstavuje to podľa môjho názoru evolúciu smerom k prijatiu zo strany normotvorcu Únie, použitím slova „odôvodnené“, použitie prvého kritéria všeobecnej zásady proporcionality. Zahrňuje to preskúmanie vhodnosti dotknutého opatrenia na zabezpečenie legitímneho cieľa.¹³⁶

129 Pokiaľ ide o rozsiahly prehľad členských štátov pozri DOE: c. d., kapitola 5, s. 114 – 138. Na strane 120 autor uvádza, že v tomto zmysle je typická judikatúra Konstitutionsen sad (Bulharský ústavný súd), ktorý uvádza nasledujúce: „Zásahy štátu a vlády do vnútornej organizácie náboženských spoločností a inštitúcií, ako aj do ich vyjadrení na verejnosti, sú neprípustné, s výnimkou tých, ktorých základom je ústava.“ Pozri rozhodnutie č. 5 z 11. júna 1992, vec č. 11/92, SG č. 49, zo 16. júna 1992.

130 Bod 24 vyššie.

131 Pozri napríklad rozsudok ESLP z 23. septembra 2010, Schüth v. Nemecko, CE:ECHR:2010:0923JUD000162003, bod 69. Táto „blízkosť“ je tiež dôležitá pre posúdenie dôveryhodnosti cirkvi vo vzťahu k verejnosti a k vlastným členom, rozsudok ESLP z 3. februára 2011, Siebenhaar v. Nemecko, CE:ECHR:2011:0203JUD001813602, bod 46, a pri zisťovaní, či dotknuté pracovné miesto bolo dôležitým miestom, rozsudok ESLP z 23. septembra 2010, Obst v. Nemecko, CE:ECHR:2010:0923JUD000042503, bod 51. Určenie požiadaviek povolania s ohľadom na činnosti, ktoré sú spojené s kazateľským poslaním náboženských organizácií, je tiež relevantné pre zachovanie zákonnosti.

132 Pozri najmä rozsudok ESLP zo 4. októbra 2016, Travaš v. Chorvátsko, CE:ECHR:2016:1004JUD007558113, bod 109 a citovanú judikatúru.

133 Podobne pozri rozsudok z 11. januára 2000, Kreil (C-285/98, EU:C:2000:2, bod 23).

134 Bod 69 vyššie.

135 Pozri pozmeňujúci dodatok 12269/00 SOC 344 JAI 112, Rada Európskej únie SOC 345 JAI 113 z 12. októbra 2000, s. 2.

136 Pozri napríklad rozsudok z 26. júna 1997, Familiapress (C-368/95, EU:C:1997:325, bod 28).

114. Pokiaľ ide o bod v), k uvedenému záveru som dospel s odkazom na kontext slov „genuine, legitimate“ (základný oprávnený), ktoré sú spojené s výrazmi „duch organizácie“ a „povaha“ dotknutých činností „alebo kontext, v ktorom sa vykonávajú“. Rôzne jazykové znenia sa navyše úplne nezhodujú. Anglický výraz „genuine“ je preložený do švédčiny („*verkligt*“), maltézštiny („*ġenwin*“), lotyštiny („*īstu*“), fínčiny („*todellinen*“), dánčiny („*regulært*“), chorvátčiny („*stvarni*“) a maďarčiny („*valódi*“), zatiaľ čo francúzske znenie odkazuje na „*essentielle, légitime*“, čomu zodpovedá v španielčine („*esencial*“), v taliančine („*essenziale*“), portugalcine („*essencial*“), rumunčine („*esențială*“), holandčine („*wezenlijke*“), nemčine („*wesentliche*“), estónčine („*oluline*“), bulharčine („*основно*“), slovenčine („*základný oprávnený*“), češtine („*podstatný*“), poľštine („*podstawowy*“), slovinčine („*bistveno*“) a gréčtine („*ουσιώδης*“). Pokiaľ ide o litovské znenie („*įprastas*“), je možné ho považovať za rovnocenné s anglickým výrazom „common“, „usual“ alebo „regular“.

115. Podľa ustálenej judikatúry Súdneho dvora sa má v prípade rozdielov medzi jednotlivými jazykovými verziami predmetné ustanovenie vykladať podľa kontextu a účelu právneho predpisu, ktorého je súčasťou.¹³⁷ Vzhľadom na to, že výraz „genuine, legitimate“ (základný oprávnený) nie je možné z dôvodu rozdielného jazykového znenia „vykladať jednoznačne a jednotne“,¹³⁸ dospel som k záveru, že na základe schematickeho prístupu a vzhľadom na cieľ obsiahnutý v článku 4 ods. 2 smernice 2000/78, týkajúci sa autonómie a sebaurčenia náboženských organizácií,¹³⁹ je pre toto určenie podstatná súvislosť dotknutej pracovnej činnosti s kazateľským poslaním náboženských organizácií. Odráža sa to v práve Únie použitím výrazu „genuine, legitimate“ („základná oprávnená“) v článku 4 ods. 2 smernice 2000/78.

116. Preto je potrebné na tretiu prejudiciálnu otázku odpovedať takto:

Podľa článku 4 ods. 2 smernice 2000/78 musí vnútroštátny súd pri posúdení, či sú určité pracovné požiadavky podľa povahy dotknutej pracovnej činnosti alebo podmienok jej výkonu základné oprávnené a odôvodnené s ohľadom na duch organizácie, prihliadnuť na nasledujúce aspekty:

- i) právo náboženských organizácií na autonómiu a sebaurčenie je základným právom, ktoré je uznané a chránené právom Únie, tak ako to odrážajú články 10 a 12 Charty. Článok 4 ods. 2 smernice 2000/78 a najmä jeho odkaz na „duch“ náboženských organizácií, sa musí vykladať v súlade s týmto základným právom;
- ii) článok 4 ods. 2 smernice 2000/78 poskytuje členským štátom širokú mieru voľnej úvahy, pokiaľ ide o pracovné činnosti, pre ktoré náboženstvo alebo viera predstavujú základnú, oprávnenú a odôvodnenú požiadavku s ohľadom na povahu pracovnej činnosti alebo podmienky jej výkonu;
- iii) odkaz na „ústavné predpisy a princípy členského štátu“ v článku 4 ods. 2 prvom pododseku smernice 2000/78, v prípade že sa vykladá v zmysle článku 17 ods. 1 ZFEÚ znamená, že smernicu 2000/78 je potrebné uplatňovať tak, aby bol uznaný a nebol dotknutý model vzájomných vzťahov medzi cirkvami a náboženskými združeniami alebo spoločenstvami na jednej strane, a štátom na druhej strane, ktorý si jednotlivé členské štáty zvolili;
- iv) výraz „odôvodnenú“ v článku 4 ods. 2 smernice 2000/78 vyžaduje analýzu toho, či predmetné pracovné požiadavky, ktoré vedú k priamej diskriminácii na základe náboženstva alebo viery, sú vhodne upravené z hľadiska ochrany práva žalovaného na autonómiu a sebaurčenie v tom zmysle, že sú vhodné na dosiahnutie tohto cieľa;
- v) výraz „základnú, oprávnenú“ vyžaduje analýzu súvislosti týchto dotknutých činností s kazateľským poslaním žalovaného;

¹³⁷ Rozsudok z 21. septembra 2016, Komisia/Španielsko (C-140/15 P, EU:C:2016:708, bod 80).

¹³⁸ Rozsudok z 15. mája 2014, Timmel (C-359/12, EU:C:2014:325, bod 62).

¹³⁹ Pozri body 106 až 109 týchto návrhov.

- vi) v súlade s požiadavkou článku 4 ods. 2 smernice 2000/78, na rozdiel v zaobchádzaní uplatňovaný s prihliadnutím na „všeobecné zásady právnych predpisov“ a prístupom Európskeho súdu pre ľudské práva k výkladu článku 9 ods. 2 EDLP, pri určovaní, či uplatnenie práva náboženskej organizácie na autonómiu a sebaurčenie spôsobuje neprimerané účinky vzhľadom na ďalšie práva chránené EDLP, musí byť dopad z hľadiska proporcionality na legitímny cieľ spočívajúci v zabezpečení užitočného účinku zákazu diskriminácie na základe náboženstva alebo viery podľa smernice 2000/78 zohľadnený vo vzťahu k právu žalovaného na autonómiu a sebaurčenie, a to pri zohľadnení skutočnosti, že článok 3 smernice 2000/78 nerozlišuje medzi náborom a prepúšťaním.

E. O druhej otázke

117. Druhá otázka sa týka neobvyklej situácie, keď je všeobecná zásada práva Únie, akou je právo na rovnaké zaobchádzanie na základe viery,¹⁴⁰ konkrétne vyjadrená v smernici, v tomto prípade smernici 2000/78, ale súd členského štátu nemôže vykladať vnútroštátne právne predpisy v súlade so smernicou, pretože by išlo o výklad *contra legem* vnútroštátneho práva, ktoré je v rozpore s judikatúrou Súdneho dvora v otázkach horizontálnych sporov medzi dvoma jednotlivcami.¹⁴¹ V prípade, že vnútroštátny súd rozhodne, že je nemožné vykladať článok 137 ods. 3 WRV a § 9 ods. 1 AGG v súlade s článkom 4 ods. 2 smernice 2000/78 a článkom 17 ZFEÚ, tak ako ich vykladal Súdny dvor v konaní vo veci samej, je nutné z tohto dôvodu neuplatniť článok 137 ods. 3 WRV a § 9 ods. 1 AGG?

118. Uplatňujúc vnútroštátne právo musia vnútroštátne súdy, ktoré majú podať jeho výklad, zohľadniť všetky predpisy tohto práva a uplatniť výkladové metódy, ktoré toto právo uznáva, aby bolo v čo najväčšej možnej miere vykladané v zmysle znenia textu, ako aj účelu predmetnej smernice, aby bol dosiahnutý výsledok stanovený smernicou a prispôbiť sa tak článku 288 tretiemu odseku ZFEÚ.¹⁴² Ako som už zdôraznil, zahŕňa to povinnosť zmeniť ich ustálenú judikatúru, pokiaľ táto vychádza z výkladu vnútroštátneho práva, ktorý je nezlučiteľný s cieľmi smernice.¹⁴³

119. Dospel som však k záveru, že zákaz diskriminácie na základe náboženstva alebo viery, tak ako sa odráža v článku 21 Charty, nie je subjektívnym právom, ktoré je horizontálne uplatniteľné vo vzťahu medzi jednotlivcami za okolností, kedy je v rozpore s právom náboženských organizácií na autonómiu a sebaurčenie a vnútroštátne ustanovenie členského štátu nie je možné vykladať v súlade s článkom 4 ods. 2 smernice 2000/78.¹⁴⁴ Z konania vo veci samej vyplýva, že po tom ako sa vec vráti vnútroštátnemu súdu, môže žalobkyňa, na základe práva Únie, podľa žalobu proti nemeckému štátu o náhradu škody.¹⁴⁵

120. K tomuto záveru som dospel z nasledujúcich dôvodov.

121. Po prvé, ako už bolo uvedené vyššie, podľa článku 17 ods. 1 a 2 ZFEÚ disponujú členské štáty voľnou úvahou pri výbere modelu ich vzťahu s cirkvou. Pokiaľ legislatívna úprava prijatá v tomto zmysle nezabezpečí splnenie paralelných záväzkov členského štátu podľa práva Únie, napríklad pokiaľ ide o užitočný účinok smernice 2000/78, má členský štát prevziať zodpovednosť za takto vzniknutú situáciu.

140 Článok 6 ods. 3 ZEÚ okrem iného potvrdzuje, že základné práva zaručené EDLP sú ako všeobecné zásady súčasťou práva Únie. Rozsudok z 15. februára 2016, JN (C-601/15 PPU, EU:C:2016:84, bod 45).

141 Žalovaný je subjektom súkromného práva a žalobkyňa je súkromnou fyzickou osobou. Pozri body 41 až 45 vyššie.

142 Rozsudok z 19. apríla 2016, DI (C-441/14, EU:C:2016:278, bod 31 a citovaná judikatúra).

143 Tamže, bod 33.

144 Generálna advokátka Kokott uviedla, že horizontálny účinok zákazu diskriminácie na základe etnického pôvodu a rasy sa môžu líšiť v závislosti od jednotlivých situácií, v ktorých sa toto právo vykonáva. Pozri poznámku pod čiarou 24 vyššie.

145 Rozsudok z 15. januára 2014, Association de médiation sociale (C-176/12, EU:C:2014:2, bod 50 a citovaná judikatúra).

122. Po druhé, ako uvádza Írsko vo svojich písomných pripomienkach, bolo by v rozpore so širokou mierou voľnej úvahy členských štátov, ktorá je obsiahnutá v článku 4 ods. 2 smernice 2000/78, pokiaľ ide o otázku, čo podľa povahy dotknutej pracovnej činnosti alebo podmienok jej výkonu predstavuje základnú, oprávnenú a odôvodnenú požiadavku, ak by mal zákaz diskriminácie na základe náboženstva horizontálny priamy účinok.

123. Po tretie, opäť ako uviedlo Írsko vo svojich písomných pripomienkach, na rozdiel od iných dôvodov diskriminácie stanovených v článku 19 ZFEÚ, neexistuje medzi vnútroštátnymi ústavnými tradíciami dostatočný konsenzus týkajúci sa okolností, za akých môže byť rozdiel v zaobchádzaní z náboženských dôvodov základný opodstatnený a odôvodnený. Dokazuje to samotná existencia článku 17 ZFEÚ a článku 4 ods. 2 smernice 2000/78.

124. Preto je potrebné na druhú prejudiciálnu otázku odpovedať takto:

Za okolností konania vo veci samej nie je potrebné upustiť od uplatnenia ustanovenia vnútroštátneho práva – v tomto prípade § 9 ods. 1 prvá hypotéza AGG (Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz, všeobecný zákon o rovnakom zaobchádzaní) –, podľa ktorého je rozdielne zaobchádzanie z dôvodu náboženstva v rámci zamestnania náboženskými spoločenstvami a im pridruženými inštitúciami prípustné, ak určité náboženstvo s prihliadnutím na vlastné ponímanie takéhoto náboženského spoločenstva so zreteľom na jeho právo na sebaurčenie predstavuje odôvodnenú požiadavku na povolanie, pokiaľ je nemožné vykladať toto ustanovenie v súlade s článkom 4 ods. 2 smernice 2000/78.

F. Záverečné poznámky

125. Ustanovenie § 9 AGG je problematické. Bolo kritizované pred Výborom OSN pre ľudské práva, pokiaľ ide o jeho súlad s Medzinárodným dohovorom OSN o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie.¹⁴⁶ V jednom prípade bolo toto ustanovenie predmetom konania o nesplnení povinnosti vedeného Komisiou proti Nemecku¹⁴⁷ a tiež bolo spochybnené nemeckým vládnym orgánom vykonávajúcim dohľad nad dodržiavaním antidiskriminačných predpisov v tomto členskom štáte.¹⁴⁸

126. Skutočnosť, že náboženské organizácie v Nemecku zamestnávajú približne 1,3 milióna osôb¹⁴⁹ svedčí o tom, že cirkev a im pridružené inštitúcie zasahujú podstatným spôsobom do fungovania verejného sektora v tomto členskom štáte.¹⁵⁰ Zastávam však názor, že napätie vznikajúce v takej situácii, ako je situácia v konaní vo veci samej, bolo zmiernené prijatím článku 17 ZFEÚ a článku 4 ods. 2 smernice 2000/78, ako aj uznaním práva náboženských organizácií na autonómiu a sebaurčenie ako základného práva, ktoré je chránené právom Únie, a to na základe spoločného účinku článkov 10 a 12 a článku 52 ods. 3 Charty.

¹⁴⁶ CERD/C/DEU/CO/19-22, 30. júna 2015, 86. zasadnutie, bod 15. Pozri tiež správu o rasovej diskriminácii, s. 43.

¹⁴⁷ Európska komisia zaslala v tejto veci dňa 29. októbra 2009 Nemecku odôvodnené stanovisko. Pozri IP/09/1620. Pozri europa.eu/rapid/press-release_IP-09-1620_en.htm. Konanie bolo neskôr zastavené.

¹⁴⁸ Zweiter Gemeinsamer Bericht der Antidiskriminierungsstelle des Bundes und der in ihrem Zuständigkeitsbereich betroffenen Beauftragten der Bundesregierung und des Deutschen Bundestages, 13. august 2013, Bundestags-Drucksache (publikácia Spolkového snemu) 17/14400.

¹⁴⁹ Tamže, bod 238.

¹⁵⁰ McCOLGAN, A.: „Religion and (in)equality in the European framework“. In: ZUCCA a UNGUREANU, c. d., s. 215 – 230. Pokiaľ ide o zložité problémy vznikajúce zo „vzájomnej kolízie verejnej a súkromnej sféry“ v súvislosti s náboženstvom, pozri MANCINI a ROSEFELD: c. d., s. 162. Podľa jedného komentátora naznačujú rozsudky Súdneho dvora zo 14. marca 2017, Bougnaoui a ADDH (C-188/15, EU:C:2017:204) a G4S Secure Solutions (C-157/15, EU:C:2017:203) neochotu, pokiaľ ide o návrat náboženstva do občianskej spoločnosti. Pozri ROBIN-OLIVIER, S.: „Neutraliser la religion dans l'entreprise? Arrêts G4S Secure Solutions et Bougnaoui (CJUE 14 mars 2017, aff. C-157/15 et C-188/15)“ RTDEur., 2, (2017), s. 229.

VI. Odpovede na prejudiciálne otázky

127. Navrhujem preto odpovedať na otázky položené Bundesarbeitsgericht (Spolkový pracovnoprávny súd, Nemecko) takto:

1. Článok 4 ods. 2 smernice Rady 2000/78/ES z 27. novembra 2000, ktorá ustanovuje všeobecný rámec pre rovnaké zaobchádzanie v zamestnaní a povolani, sa má vykladať v tom zmysle, že zamestnávateľ, akým je žalovaný v prejednávanej veci, resp. cirkev v jeho mene, nemôže sám záväzne rozhodnúť o tom, či určité náboženstvo uchádzača o zamestnanie v závislosti od povahy pracovnej činnosti alebo kontextu, v ktorom sa vykonáva, tvorí základnú, oprávnenú a odôvodnenú požiadavku povolania s ohľadom na duch zamestnávateľa/cirkvi.
2. Za okolností konania vo veci samej nie je potrebné upustiť od uplatnenia ustanovenia vnútroštátneho práva – v tomto prípade § 9 ods. 1 prvá hypotéza AGG (Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz, všeobecný zákon o rovnakom zaobchádzaní) –, podľa ktorého je rozdielne zaobchádzanie z dôvodu náboženstva v rámci zamestnania náboženskými spoločenstvami a im pridruženými inštitúciami prípustné, ak určité náboženstvo s prihliadnutím na vlastné ponímanie takéhoto náboženského spoločenstva so zreteľom na jeho právo na sebaurčenie predstavuje odôvodnenú požiadavku na povolanie, pokiaľ je nemožné vykladať toto ustanovenie v súlade s článkom 4 ods. 2 smernice 2000/78.
3. Podľa článku 4 ods. 2 smernice 2000/78 musí vnútroštátny súd pri posúdení, či sú určité pracovné požiadavky podľa povahy dotknutej pracovnej činnosti alebo podmienok jej výkonu základné oprávnené a odôvodnené s ohľadom na duch organizácie, prihliadnuť na nasledujúce aspekty:
 - i) právo náboženských organizácií na autonómiu a sebaurčenie je základným právom, ktoré je uznané a chránené právom Únie, tak ako to odrážajú články 10 a 12 Charty. Článok 4 ods. 2 smernice 2000/78 a najmä jeho odkaz na „duch“ náboženských organizácií, sa musí vykladať v súlade s týmto základným právom;
 - ii) článok 4 ods. 2 smernice 2000/78 poskytuje členským štátom širokú mieru voľnej úvahy, pokiaľ ide o pracovné činnosti, pre ktoré náboženstvo alebo viera predstavujú základnú, oprávnenú a odôvodnenú požiadavku s ohľadom na povahu pracovnej činnosti alebo podmienky jej výkonu;
 - iii) odkaz na „ústavné predpisy a princípy členského štátu“ v článku 4 ods. 2 prvom pododseku smernice 2000/78, v prípade že sa vykladá v zmysle článku 17 ods. 1 ZFEÚ znamená, že smernicu 2000/78 je potrebné uplatňovať tak, aby bol uznaný a nebol dotknutý model vzájomných vzťahov medzi cirkvami a náboženskými združeniami alebo spoločenstvami na jednej strane, a štátom na druhej strane, ktorý si jednotlivé členské štáty zvolili;
 - iv) výraz „odôvodnenú“ v článku 4 ods. 2 smernice 2000/78 vyžaduje analýzu toho, či predmetné pracovné požiadavky, ktoré vedú k priamej diskriminácii na základe náboženstva alebo viery, sú vhodne upravené z hľadiska ochrany práva žalovaného na autonómiu a sebaurčenie v tom zmysle, že sú vhodné na dosiahnutie tohto cieľa;
 - v) výraz „základnú, oprávnenú“ vyžaduje analýzu súvislosti týchto dotknutých činností s kazateľským poslaním žalovaného;

- vi) v súlade s požiadavkou článku 4 ods. 2 smernice 2000/78, na rozdiel v zaobchádzaní uplatňovaný s prihliadnutím na „všeobecné zásady právnych predpisov“ a prístupom Európskeho súdu pre ľudské práva k výkladu článku 9 ods. 2 EDLP, pri určovaní, či uplatnenie práva náboženskej organizácie na autonómiu a sebaurčenie spôsobuje neprimerané účinky vzhľadom na ďalšie práva chránené EDLP, musí byť dopad z hľadiska proporcionality na legitímny cieľ spočívajúci v zabezpečení užitočného účinku zákazu diskriminácie na základe náboženstva alebo viery podľa smernice 2000/78 zohľadnený vo vzťahu k právu žalovaného na autonómiu a sebaurčenie, a to pri zohľadnení skutočnosti, že článok 3 smernice 2000/78 nerozlišuje medzi náborom a prepúšťaním.